

Адам құқықтары
туралы халықаралық билльдің
50-жылдығы 1948 - 1998

АДАМ ҚҰҚЫҚТАРЫ

АДАМ ҚҰҚЫҚТАРЫ ТУРАЛЫ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ БИЛЛЬ

THE INTERNATIONAL BILL
OF HUMAN RIGHTS

Алматы қаласы
1998

Адамдар

АДАМ ҚҰҚЫҚТАРЫН

пайдалана отырып қана толыққанды
өмір сүре алады

Алматы қаласы
1998

Адам құқықтарының Жалпыға бірдей декларациясы қабылданғанына 50-жыл толу мерекесіне қарсы Адам құқықтары мен заңдылықты сақтау жөніндегі Қазақстан халықаралық бюросы Еуропалық Қауымдастықтың (Еуропалық Одақтың ТАСИС Демократиялық бағдарламасының шеңберінде), Конституциялық саясаты мен заң шығару саясаты институтының және Біріккен Ұлттар Ұйымының қоғамдық ақпарат Департаментінің қаржылық қолдауымен Адам құқықтары туралы халықаралық билльді басып шығарып отыр.

Адам құқықтары туралы Халықаралық билль: Адам құқықтарының жалпыға бірдей декларациясын, Экономикалық, әлеуметтік және мәдени құқықтар туралы халықаралық пактті, азаматтық және саяси құқықтар туралы халықаралық пакт пен соңғысына қарасты Факультативті хаттаманы қамтиды.

Адам құқықтары туралы Халықаралық билльдің басылымы - республика халқының барлық жіктері өкілдерінің адам құқықтары жөніндегі негізгі халықаралық құжаттармен Қазақстан Республикасының Мемлекеттік тілінде танысуын көздеп отыр. Басылымның мақсаты - адам құқықтары саласындағы білімді көтеру, азаматтар мен құқық қорғау және сот жүйелерінің, сонымен бірге, өкімет құрылымдарының өкілдері негізгі адам құқықтарын дұрыс түсінулеріне ылайықты ықпал жасау.

Адам құқықтары туралы халықаралық билльдің аудармасы мен басылымы Біріккен Ұлттар Ұйымының қоғамдық ақпарат Департаменті адам құқықтары жөніндегі Орталығы басып шығарған материалдар негізінде жүзеге асырылды.

The International Bill of Human Rights is published in Kazakh by the Kazakhstan International Bureau for Human Rights and Rule of Law with financial sponsorship of the European Union (under EU TACIS Democratic Programme), Constitutional & Legislative Policy Institute and the UN Department of Public Information to commemorate the 50th Anniversary of the Universal Declaration of Human Rights.

The International Bill of Human Rights includes the Universal Declaration of Human Rights, the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights, the International Covenant on Civil and Political Rights and the Optional Protocol to the latter Covenant.

The publication of the International Bill of Human Rights in Kazakh, the official language of the Republic of Kazakhstan, informs the general public about the major international human rights documents. The aim of the publication is to promote better understanding of major human rights.

The translation and publication of the International Bill of Human Rights are based on the materials published by the Human Rights Centre of the UN Office in Geneva.

МАЗМҰНЫ:

Кіріспе	4
Адам құқықтарының жалпыға бірдей декларациясы.....	8
Экономикалық, әлеуметтік және мәдени құқықтар туралы халықаралық пакт.....	15
Азаматтық және саяси құқықтар туралы халықаралық пакт.....	27
Азаматтық және саяси құқықтар туралы халықаралық пактің факультативті хаттамасы.....	49

КІРІСПЕ

Адам құқықтары Біріккен Ұлттар Ұйымының негізгі бес құқықтық құжаттарында анықталып, оларға кепілдік берілген. Олар: Адам құқықтарының жалпыға бірдей декларациясы (1948ж.), Экономикалық, әлеуметтік және мәдени құқықтар туралы Пакт (1966ж.), Азаматтық және саяси құқықтар туралы халықаралық Пакт (1966ж.) және соңғысына қарасты екі Факультативті хаттама. Декларация, ең алдымен, адамгершілік мәні бар манифест болып табылады. Пакттер, оларды ратификациялаған мемлекеттер үшін міндетті күші бар келісім -шарттар болып табылады. Осы құжаттардың бәрі топтасып - Адам құқықтары туралы халықаралық билль атты әйгілі құжатты құрады.

Халықаралық билльдің маңызы орасан зор. Осыған орай осы құжаттың дайындалуын Біріккен Ұлттар өзінің ерекше қамқорлығына алған болатын. 1945 жылы Сан-Францискода қол қойылған Біріккен Ұлттар Ұйымының Жарғысының жеті әртүрлі баптарында адам құқықтары Біріккен Ұлттар Ұйымы тарапынан қолдау табатыны жарияланып, адам құқықтары жөнінде Комиссия тағайындалған болатын. Бас Ассамблея, 1946 жылдың қаңтар айында өткен өзінің бірінші сессиясында, «адам құқықтары туралы халықаралық билльді» тұжырымдап, бір арнаға салу бағытында жұмыс жүргізуін сұрап, Комиссияға үндеу жолдады. Комиссия, 1947 жылдың қаңтар айында өз жұмысына кіріскен күннен бастап, күн тәртібінде тұрған осы пунктті бірінші кезектегі өзекті мәселе деп білді.

Билль қандай түрде дайындалу керек: декларация ретінде ме, я болмаса келісім-шарт ретінде ме? Осы сұрақ бойынша Комиссия мүшелерінің көзқарастары екіге бөлінді. Комиссия Билль құрылымы үш бөліктен тұру керек деген ымыралы келісімге келді: «жалпы қағидалар жария етілетін декларациядан», « пакт, немесе пакттерден» және де бұл

пакттердің, оларды ратификациялаған мемлекеттер үшін міндетті күші болуы керек, «жүзеге асыру шаралардан», немесе осы пакттерден туындайтын өз міндеттемелерін мемлекеттер қалай орындап отырғанын анықтайтын ережелерден. Комиссия Адам құқықтарының жалпыға бірдей декларациясының жобасын екі жылдан аз уақыт ішінде бітіріп, өзінің жоғарғы органдарына - Экономикалық және Әлеуметтік Кеңес пен Бас Ассамблеяға жолдады. Бас Ассамблея Адам құқықтарының жалпыға бірдей декларациясын, 1948 жылдың желтоқсан айының 10 жұлдызында бірде-бір қарсы дауыссыз, 48 қолдау және 8 қалыс қалған дауыспен, қабылдады.

Сол күні Бас Ассамблея Декларацияға заң күшін беретін келісім шарттың жобасын дайындау жұмыстарына Комиссия басымды көңіл аудару керектігі жөнінде қарар қабылдады. 1951 жылы Комиссия пакт жобасын дайындау жұмыстарын аяқтап, өзінің жоғарғы органына - Экономикалық және Әлеуметтік Кеңеске жолдады. Кеңес, құқықтық екі түрлі категория бір пакттің ішінде қаралуы, болашақта оларды жүзеге асыру кезінде қиыншылықтар туғызуы мүмкін екендігіне назар аударып, осыған орай Бас Ассамблеядан екі бөлек пакт дайындау керектігін қолдауды өтінді. Ассамблея осы жағдаймен келісе отырып, Комиссияның осы бағытта жұмысқа кірісуін сұрады. Комиссия өзіне жүктелген тапсырманы орындап, екі пакттің жобасын дайындап шықты: біріншісі - экономикалық, әлеуметтік және мәдени құқықтар туралы, екіншісі - азаматтық және саяси құқықтар туралы және соңғысына қарасты факультативті хаттама қоса ұсынылды; сонымен қатар Пакт ережелері жүзеге асырылуын шолу шаралары да көзделді. 1966 жылдың желтоқсан айының 16 жұлдызында Ассамблея осы үш құжатты қабылдап және оларды қол қою үшін ашуға бір ауыздан дауыс берді. Осы құжаттар, оларды 1976 жылы Біріккен Ұлттар Ұйымының 35 мүше-мемлекеттері ратификациялағаннан кейін өз күшіне енді. 1989 жылдың желтоқсан айының 15 жұлдызында Бас Ассамблея Азаматтық және саяси құқықтар туралы Халықаралық пактке қарасты Екінші факультативті хаттаманы 59 «қолдау», 26 «қарсы», 48 «қалыс» дауыспен қабылдап, өз алдына өлім жазасын жою деген жоғары мәртебелі мақсат қойды. Бұл Екінші факультативті хаттама 1991 жылдың шілде айында өз күшіне енді.

Адам құқықтарының жалпыға бірдей декларациясы - адам баласы үйелменінің барлық мүшелерінің құқықтары тартып алынбайтындығын, мызғымастығын жария ететін халықаралық негізгі құжат. Декларацияның мақсаты - осында реттелген құқықтар мен бостандықтардың жалпыға бірдей тиімді түрде мойындалуы мен сақталуын - бүкіл халықтар мен мемлекеттердің ұмтылыстары арқылы қамтамасыздандыру.

Адам құқықтарына қатысты екі ПАКТ, белгіленген құқықтар мен бостандықтарға халықаралық қорғауды қамтамасыз етеді. Бұл пакттердің екеуі де халықтардың өз мемлекеттік құрылысын өздері шешу құқығын мойындайды. Екеуі де, адам құқығы жүзеге асырылған кезде кемсітудің қай түріне болмасын тыйым салатын ережелерді қамтыйды. Екеуінің де, оларды ратификациялаған мемлекеттер үшін, заң күші бар.

Бірінші келісімде - **Экономикалық және мәдени құқықтар туралы пактте** - еңбек ету, қызмет пен кәсіп түрін еркін таңдау; еңбегі үшін әділ жалақы алу; кәсіподақтарын құрып оларға кіру; әлеуметтік қамсыздандыру; жеткілікті деңгейде өмір сүру; аштықтан бостандық; ден саулық пен білім алу құқықтары танылады. Осы Пактті ратификациялаған мемлекеттер өз халқының тұрмыстық деңгейін жақсартуға көмек көрсетуге міндетті екендерін мойындайды. Мемлекеттердің осы құжаттарды жүзеге асыру жолындағы қолданған шаралары жайлы баяндамаларын Экономикалық және Әлеуметтік Кеңес тағайындаған сарапшылар комитеті қарайды.

Азаматтық және саяси құқықтар туралы пактте - әрбір адамның өмір сүру, жеке басының бостандығы мен өміріне қол сұғылмауы; азапталуға немесе, қадір-қасиетін қорлайтындай адамшылыққа жатпайтын қатігездік жолмен жәбірленбеуі немесе жазаланбауы; құлдыққа ұшыратылмауы; жөнсіз тұтқындалудан қорғану; әділ сотқа жүгіну; заң алдында құқық субъектісі ретінде танылу құқықтары; қылмыстық заңды ретроактивті қолданудан бостандығы, ой-пікір, ар-ождан, дін бостандығы; жеке көзқарасы болу және оны еркін білдіру бостандығы; еркін жүріп-тұру, басқа елге қоныс аудару; бейбіт жиналыстар өткізу және ассоциацияларға еркін кіру құқықтары танылады.

Азаматтық және саяси құқықтар туралы халықаралық Пакт бойынша осы Пактті ратификациялаған мемлекеттердің баяндамаларын қарау үшін адам құқығы жөніндегі Комитет тағайындалды. Сонымен қатар Комитет, бір мемлекеттер осы Пактті ратификациялаған басқа бір мемлекеттер өз міндеттерін Пактке сәйкес толық орындамай отыр деп тапса, олардың шағымдарын да қарай алады.

Азаматтық және саяси құқықтар туралы Пактке қарасты **Факультативті хаттаманың** ережелері бойынша жеке адамдар, белгілі бір жағдаяттарда, хаттаманы ратификациялаған мемлекеттерде адам құқықтары бұзылуына байланысты шағым жасай алады.

Азаматтық және саяси құқықтар туралы Пактке қарасты **Екінші факультативті хаттаманың** ережелері бойынша мемлекеттер өлім жазасын жою үшін барлық керекті шараларды қолдануға міндетті.

Декларация, адам құқықтарын қорғау жолындағы істің дамуын бағалай алатын негізгі эталон ретінде жалпыға бірдей дерлік танылды. Біріккен Ұлттар Ұйымының органдары арасында Декларацияның орны жоғары, беделі зор. Оның беделі, тек Жарғының беделінен ғана кем. Тек Бас Ассамблея ғана емес, сондай-ақ Қауіпсіздік Кеңес пен басқа органдар да, өз жұмыстарында осы Декларацияға үнемі жүгініп отырады. Одан алынған дәйексөздер халықаралық құжаттарда келтіріледі, соның ішінде, Еуропалық Кеңестің адам құқықтары мен негізгі бостандықтарын қорғау туралы Конвенциясында (1950), Жапониямен бітім келісімде (1951), Триестің статусы жөніндегі арнайы Статутта (1954), Африкандық бірлесу Ұйымының Жарғысында (1963), және Хельсинкиде 35 мемлекет қол қойған Еуропадағы қауіпсіздік пен ынтымақтастық туралы Кеңестің Қорытынды құжатында.

Декларация көптеген ұлттық конституцияларында аталады. Ол көптеген елдердің ұлттық заңдарын дайындау кезінде рух беріп отырды, сонымен қатар, одан алынған дәйексөздер мақұлданып, ұлттық соттарда келтірілді.

АДАМ ҚҰҚЫҚТАРЫНЫҢ ЖАЛПЫҒА БІРДЕЙ ДЕКЛАРАЦИЯСЫ

ПРЕАМБУЛА

Адам баласы үйелменінің барлық мүшелеріне тән қадір-қасиетін, құқықтарының теңдігі мен тартып алынбайтындығын тану, бостандық пен әділдіктің және жалпыға бірдей бейбітшіліктің негізі болып табылатынына *назар аудара отырып*,

адам құқықтарына деген елемеушілік, менсінбеушілік адам баласы арының зығырданын қайнататын тағылық жағдайға әкеліп соғатынына және дүние жүзі адамдары сөз бен наным-сенім бостандықтарына ие болып, үрей мен мұқтаждықтан ада бола алатын ортаны құру - адам баласының жоғары мәртебелі ұмтылысы деп жарияланғанына *назар аудара отырып*,

адам баласы зорлық-зомбылық пен қанауға қарсы көтеріліске мәжбүр болатын жағдайды тудырмау үшін, адам құқықтары заң билігімен қорғалуы керек екеніне *назар аудара отырып*,

халықтар арасында достық қарым-қатынастың дамуына жәрдемдесу керек екеніне *назар аудара отырып*,

Біріккен Ұлттар елдері өз Жарғысында негізгі адам құқықтарына, жеке адам басының қадір-қасиеті мен құндылығына және ер азаматтар мен әйелдердің теңдігіне сенімдерін растап, әлеуметтік прогресс пен адамға ылайық өмір сүру деңгейін нақтыланған бостандықтардан тыс, кең ауқымды бостандықтарда арттыруға жәрдемдесу керек деген шешімге келгендеріне *назар аудара отырып*,

мүше-мемлекеттер Біріккен Ұлттар Ұйымымен ынтымақтаса отырып, адам құқықтары мен негізгі бостандықтары жалпыға бірдей құрметтіліп сақталуына ықпал жасауға міндеттенгендеріне *назар аудара отырып*,

осы міндеттемелерді толыққанды жүзеге асыру жолында осы құқықтар мен бостандықтардың мән-мағынасы мен ерекшеліктерін ұғынып түсінудің маңызы зор екендігіне *назар аудара отырып*,

Бас ассамблея,

Адам құқықтарының жалпыға бірдей Декларациясын бүкіл халықтар мен мемлекеттердің ұмтылыстары арқылы әр адаммен қатар, қоғамның әр органы осы декларацияны үнемі жадында тұтып, білім беру және ағарту жұмыстары арқылы осы құқықтар мен бостандықтарды қадір тұтуға ықпал жасап, ұлттық халықаралық шаралар арқылы Ұйымның мүше-мемлекеттерінің халықтарымен қоса, олардың юрисдикциясына

карасты территориялардың халықтары арасында да, жалпыға бірдей тиімді түрде танылып, жүзеге асырылуы үшін алға қойылған мақсат ретінде жария етіп отыр.

1 БАП

Барлық адамдар тумысынан азат және қадір-қасиеті мен құқықтары тең болып дүниеге келеді. Адамдарға ақыл-парасат, ар-ождан берілген, сондықтан олар бір-бірімен туыстық, бауырмалдық қарым-қатынас жасаулары тиіс.

2 БАП

Әр адам, нәсіліне, түр-түсіне, жынысына, тіліне, дініне, саяси немесе басқа да наным-сенімдеріне, ұлттық, немесе әлеуметтік тегіне, мүлдікті, тектік-топтық, немесе басқа да жағдаяттарға қарамастан осы Декларацияда жарияланған барлық құқықтар мен бостандықтарға алаланбай, бірдей тең ие болуы тиіс. Сонымен қатар, ешкім де өзі тұратын елінің, не болмаса территорияның саяси, құқықтық немесе халықаралық мәртебесінің негізі бойынша және де ол территория тәуелсіз, әлде біреудің қарамағында, әлде өзін-өзі басқарушы емес, немесе оның егемендігі әртүрлі нысанда шектеулі болған күннің өзінде де, алаланбауы тиіс.

3 БАП

Әр адам өмір сүруге, бостандықта болуға және оның жеке басына қол сұғылмауына құқылы.

4 БАП

Ешкім де құлдықта немесе кіріптарлықта ұсталуы тиіс емес. Құлдық пен құл саудасына, қандай түрде болса да, тыйым салынады.

5 БАП

Ешкім де азапталуға немесе қадір-қасиетін қорлайтындай адамшылыққа жатпайтын қатыгездік жолмен жәбірленуге, немесе жазалануға тиіс емес.

6 БАП

Әр адам қай жерде жүрсе де, құқықтық субъектісі ретінде танылуына құқылы.

7 БАП

Заң алдында жұрттың бәрі тең және де заң арқылы алаланбай, бірдей тең қорғалуға құқылы. Барлық адам осы Декларацияның ережелерін бұзатын кемсітуден және кемсітуге арандатушылықтың барлық түрінен тең қорғалуға құқылы.

8 БАП

Әр адам, конституциямен немесе заңмен берілген негізгі құқықтары бұзылған жағдайда, құқығын құзыретті ұлттық сот арқылы тиімді түрде қалпына келтіруге құқылы.

9 БАП

Ешкім де негізсіз тұтқындалуға, қамауда ұсталуға немесе қуғынға ұшыратылуға тиіс емес.

10 БАП

Әр адамның, өзінің құқықтары мен міндеттерін анықтап, өзіне тағылған қылмыстық айыптаудың негізділігін белгілеу үшін, ісі толық теңдік негізінде әділеттік талаптарға сай, тәуелсіз және әділ сот арқылы ашық қаралуына құқығы бар.

11 БАП

1. Қылмыс жасады деп айыпталған әр адам, қорғану құқығы қамтамасыздандырылып, заңды және ашық соттың істі қарауы оның кінәсін толық анықтағанға дейін, кінәсіз деп есептелуге құқығы бар.

2. Ешкім де әрекеті немесе әрекетсіздігі негізінде жасаған қылмысы үшін, егер олар ұлттық заңдар немесе халықаралық құқық бойынша қылмыс болып саналмаса, жауапқа тартылмайды. Сонымен қатар қылмыс үшін берілген жаза, қылмыс жасалған кезде заңмен көзделген жазадан ауыр болмауға тиіс.

12 БАП

Әр адам жеке өзінің және отбасылық өміріне өзгелердің өз бетінше араласуынан, озбырлық жасап баспанасына, хат жазысып-алысу құпиясына қол сұғуынан, ар-намысы мен абырой беделіне нұқсан келтіруінен қорғалуға құқығы бар.

13 БАП

1. Әр адамның әр мемлекеттің ішінде жүріп-тұруына және өз қалауынша тұратын мекен-жайды таңдауына құқығы бар.

2. Әр адам кез-келген елден, соның ішінде өзінің туған елінен, басқа елге қоныс аударуға және өз еліне қайтып оралуға құқылы.

14 БАП

1. Әр адамның қуғынға ұшыраған жағдайда, басқа елдерден баспана іздеп және сол баспананы пайдалануға құқығы бар.

2. Бұл құқық шынтуайтында саяси емес қылмыстың негізінде, немесе Біріккен Ұлттар Ұйымының мақсаттары мен қағидаларына қайшы келетін әрекеттері үшін қуғындалғандарға жүрмейді.

15 БАП

1. Әр адамның азаматтыққа құқығы бар.

2. Ешкімді де азаматтығынан немесе азаматтығын өзгерту құқығынан еріксіз айыруға болмайды.

16 БАП

1. Кәмелеттік жасқа толған ер азаматтар мен әйелдер өздерінің нәсіліне, ұлтына, дініне қарамастан некеге тұрып, отбасын құруға құқылы. Олар некеге тұрған, некеде болған және некені бұзған кезде бірдей құқықтарды пайдаланады.

2. Неке, тек екі жақтың өзара еркін және толық келісімі бойынша ғана қиылады.

3. Отбасы қоғамның табиғи және негізгі ұясы болып табылады, және қоғам мен мемлекет тарапынан қорғалуға құқылы.

17 БАП.

1. Әр адамның дүние мүлiктi жеке өзі, немесе басқалармен бірлесіп иемденуге құқығы бар.

2. Ешкім де өз мүлкінен еріксіз айрылмауға тиіс.

18 БАП

1. Әр адам ой-пікір, ар-ождан және дін бостандығына құқығы бар; бұл құқық өз дінін немесе наным-сенімін өзгерту еркіндігін, өз дінін, наным-сенімін жеке өзі, немесе басқа адамдармен бірігіп тұтып, жария түрде

немесе жеке жолмен уағыздау, құдайға құлшылық ету, діни салт-жораларын орындау бостандығын да қамтыйды.

19 БАП

Әр адам наным-сенім бостандығына және өз көзқарасын еркін білдіруге құқылы; бұл құқық өз наным-сенімін кедергісіз ұстану еркіндігін және мемлекеттік шекаралар тәртібіне тәуелді болып қалмай, ақпараттар мен идеяларды еркін іздеп, кез-келген құралдар арқылы тарату бостандығын да қамтыйды.

20 БАП

1. Әр адамның бейбіт жиналыстар және ассоциацияларды құру бостандығына құқығы бар.
2. Ешкімді де белгілі бір ассоциацияға зорлықпен кіргізуге болмайды.

21 БАП

1. Әр адамның, өз елін басқару ісіне тікелей өзі немесе ерікті түрде сайланған өкілдері арқылы қатысуға құқығы бар.
2. Әр адам өз елінде мемлекеттік қызметке тең дәрежеде қол жеткізуге құқылы.
3. Халықтың еркі үкімет билігінің негізі болуы тиіс; бұл ерік мерзімді және бұрмаланбаған сайлау арқылы жүзеге асырылуы тиіс. Сайлау жалпыға бірдей тең сайлау құқығы негізінде, жасырын дауыс беру жолымен, немесе сайлау бостандығын қамтамасыз ететін, осы мәндес, басқа әдістер арқылы өткізілуі тиіс.

22 бап

1. Әр адамның, қоғам мүшесі ретінде, әлеуметтік жағынан қамсыздандырылуына және оның қадір-қасиеті қолдау табуына, жеке басы еркін кемелденуіне қажетті экономикалық, әлеуметтік және мәдени салалар бойынша құқықтары әрбір мемлекеттің құрылымы мен ресурстарына сай, ұлттық ықпал және халықаралық ынтымақтастық арқылы жүзеге асырылуына құқығы бар.

23 БАП

1. Әр адамның еңбек етуге, жұмыс түрін еркін тандауға, әділ және қолайлы еңбек жағдайына, жұмыссыздықтан қорғалуына құқығы бар.

2. Әр адам құндылығы тең еңбегі үшін, нендей бір кемсітусіз, тең еңбек ақы алуға құқылы.

3. Жұмыс істеп жүрген әр адам өзінің және отбасының ылайықты өмір сүруін қамтамасыз ететіндей әділ және қанағаттанарлық, және қажет болған кезде басқа әлеуметтік қамсыздандыру құралдары арқылы толықтырылып отыратын, сый-сияпатқа құқылы.

4. Әр адам кәсіподақтарын құруға және өз мүдделерін қорғау үшін, кәсіподақтарына кіруге құқылы.

24 БАП

Әр адам тынығуға және мәдени демалуға, оның ішінде ақылға қонымды шектеулі жұмыс күніне және мерзімді ақылы демалысқа, құқылы.

25 БАП

1. Әр адам өзінің және отбасы мүшелерінің денсаулығы мен әлауқатын қамтамасыз ететіндей, тамақты, киімді, баспананы, медициналық күтімді қамтыйтын, өмір сүру деңгейіне құқылы және де жұмыссыз қалған күнде, науқас болған кезде, мүгедек болып қалған, жесір болып қалған күнде, қартайған шағында, немесе өзіне байланысты емес басқа да себептермен тіршілік ету мүмкіншілігінен айырылып қалған жағдайда қамсыздандырылуына құқылы.

2. Ана және нәресте болу жағдайы айрықша қамқорлық пен көмек алуға құқық береді. Балалардың бәрі, некелі немесе некесіз туған, бірдей әлеуметтік қорғауды пайдаланады.

26 БАП

1. Әр адамның білім алуға құқығы бар. Білім беру, ең болмағанда бастауыш және жалпы білім, тегін болуы тиіс. Бастауыш білім баршаға міндетті болуы тиіс. Техникалық және кәсіптік білім көпшіліктің қолы жетерліктей болуы тиіс және жоғары білім де, әркімнің қабілетіне қарай көпшіліктің қолы жетерліктей болуы тиіс.

2. Білім беру адамның жеке басының толық кемелденуіне және құқықтары мен негізгі бостандықтарына деген құрметті арттыруға бағытталуы тиіс. Білім беру барлық ұлттар, нәсілдік және діни топтары арасында түсіністік, шыдамдылық пен достық қарым-қатынас орнатуға ықпал жасап және Біріккен Ұлттар Ұйымының бейбітшілікті қуаттау жолындағы жұмысына ықпал жасап, дем беруі тиіс.

3. Ата-аналардың өздерінің жас балаларына білім беру түрін таңдау құқығы басымды.

27 БАП

1. Әр адам қоғамның мәдени өміріне еркін қатысуға, өнерден рахат-ләззат алуға, ғылыми прогреске ат салысуға, әрі оның игілігін пайдалануға құқылы.

2. Әр адам өзі автор болып табылатын ғылыми еңбегінің, әдеби немесе көркем шығармаларының нәтижесінде туындайтын рухани және материалды мүдделерінің қорғалуына құқылы.

28 БАП

Әр адам осы декларацияда баянды етілген құқықтар мен бостандықтарды толық жүзеге асыра алатын әлеуметтік және халықаралық тәртіпке құқылы.

29 БАП

1. Әр адамның, адам баласының еркін және толық кемелденуіне мүмкіншілік беретін қоғам алдында міндеттері бар.

2. Өзінің құқықтары мен бостандықтарын жүзеге асыруда әр адам тек басқа адамдардың құқықтары мен бостандықтарын тиісті түрде тану және құрметтеу мақсаты көзделген жағдайда ғана және демократиялық қоғамдағы моральдің, қоғамдық тәртіп пен игіліктің әділетті талаптарын қанағаттандыру мақсаты көзделген жағдайда ғана, заңмен белгіленген шектеуге ұшырауы тиіс.

3. Осы бостандықтар мен құқықтардың жүзеге асырылуы Біріккен Ұлттар Ұйымының мақсаттары мен қағидаларына қайшы келмеуі тиіс.

30 БАП

Осы Декларациядағы ешбір қағида қайсыбір мемлекетке, адамдар тобына немесе жеке адамдарға аталмыш Декларацияда баянды етілген құқықтар мен бостандықтарды жоятын қызметпен айналысу немесе іс-әрекет жасау құқығын береді деп пайымдалуы тиіс емес.

ЭКОНОМИКАЛЫҚ, ӘЛЕУМЕТТІК ЖӘНЕ МӘДЕНИ ҚҰҚЫҚТАР ТУРАЛЫ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ПАКТ

Осы Пактке қатысушы мемлекеттер,

Біріккен Ұлттар Ұйымының қағидаларына сәйкес адам баласы үйел-менінің барлық мүшелеріне тән қадір-қасиетін, құқықтарының теңдігі мен тартып алынбайтындығын тану, бостандық пен әділдіктің және жалпыға бірдей бейбітшіліктің негізі болып табылатынына *назар аударатырып,*

бұл құқықтар адам баласына тән қадір-қасиеттен туындайтындығын *мойындай отырып,*

Адам құқықтарының жалпыға бірдей Декларациясы бойынша әрбір адам экономикалық, әлеуметтік және мәдени құқықтарын да өзінің азаматтық және саяси құқықтарымен бірдей пайдалана алатындай жағдай туғызғанда ғана үрей мен мұқтаждықтан ада, еркін адам үлгісі дүниеге келуі мүмкін екендігін *мойындай отырып,*

Біріккен Ұлттар Ұйымының Жарғысы бойынша мемлекеттер адам құқықтары мен бостандықтарының жалпыға бірдей құрметтеліп сақталуын қолдап дем беріп отыруға міндетті екендіктеріне *назар аударатырып,*

әрбір адам басқа адамдар алдында, өзі мүше болған ұйымы алдындағы міндеттеріне иек артып, осы Пактке танылған құқықтардың сақталуын қолдап дем беріп отыруы керек екендігіне *назар аударатырып,*
төмендегі баптарды мақұлдайды:

I БӨЛІМ

1 БАП

1. Барлық халықтар өзінің мемлекеттік құрылысын өздері шешуге құқылы. Осы құқық бойынша олар өз елінің саяси статусын еркін белгілеп оның экономикалық, әлеуметтік және мәдени дамуын еркін, дербес түрде қамтамасыз етеді.

2. Барлық халықтар алдарына қойған мақсат-мұраттарына жету жолында халықаралық экономикалық ынтымақтастықтан туындайтын өзара тиімділік принциптері мен халықаралық құқыққа негізделген қандай да болмасын міндеттерге зарарын тигізбей, өз елінің табиғи байлықтары мен ресурстарын еркін игере алады. Бірде бір халықты меншігіндегі тіршілік етуге қажетті заттардан еш уақытта айыруға болмайды.

3. Осы Пактке қатысушы мемлекеттердің бәрі, соның ішінде өзін-өзі басқарушы емес және қамқорлығындағы аумақтарды басқаруда жауапты мемлекеттер де, Біріккен Ұлттар Ұйымының Жарғысына сәйкес мемлекеттік құрылысын өзі шешу құқығын құрметтеп, оның жүзеге асырылуын қолдап, дем беріп отыруы керек.

II БӨЛІМ

2БАП

1. Осы Пактке қатысушы әрбір мемлекет жеке өзі, сонымен қатар халықаралық көмек пен ынтымақтастық арқылы ішінара экономикалық және техникалық салаларындағы бар мүмкіншіліктерді пайдалана отырып, тиісті тәсілдермен, оның ішінде, заң шығару шаралары арқылы осы Пактте танылған барлық құқықтардың дәйекті түрде толық жүзеге асырылуын қамтамасыз етуге міндеттенеді.

2. Осы Пактке қатысушы мемлекеттер Пактте жария етілген құқықтардың нәсілге, түр-түске, жынысқа, тілге, дінге, саяси немесе басқа наным-сенімдерге, ұлтқа немесе шыққан текке, мүліктік жағдайға, сондай-ақ туу немесе басқа жағдаяттарға қарамастан, қандай да болмасын кемсітусіз жүзеге асырылуына кепілдік беруге міндеттенеді.

3. Дамушы елдер өз елінің азаматтары болып табылмайтын адамдарға осы Пактте танылған экономикалық құқықтарға берілетін кепілдіктің ауқымын, адам құқықтарын ескере отырып және халық шаруашылығының деңгейін тиісті есепке ала отырып анықтай алады.

3БАП

Осы Пактке қатысушы мемлекеттер Пактте көзделген экономикалық, әлеуметтік және мәдени құқықтарды ер азаматтар мен әйелдер тең пайдалана алатынын қамтамасыз етуге міндеттенеді.

4БАП

1. Осы Пактке қатысушы мемлекеттер құқықтарды іс жүзінде пайдалану шараларын, осы Пактке сәйкес қамтамасыздандырып отырған қай мемлекет болса да, бұл құқықтарға тек қана заңмен белгіленген шектеу жүргізе алатынын және де бұл шектеулер мүмкіншілігінше көрсетілген құқықтарға қайшы келмей, демократиялық қоғамның тұрмыстық хал-

ахуалын жақсартуға мүмкіншілік туғызып игілігін көздеу керек екенін мойындайды.

5 БАП

1. Осы Пакттің ешбір қағидасы кез-келген мемлекетке, жеке адамдарға немесе топтарға аталмыш Пактте баянды етілген құқықтар мен бостандықтарды жоюға, не болмаса белгіленген шектеуден тыс шектеуге бағытталған іс-әрекет жасау құқығын береді деп пайымдалуы тиіс емес.

2. Осы Пактте баянды етілген немесе қайсыбір мемлекетте заң, конвенция, ереже, не болмаса әдет-ғұрып жүзінде ресмилендірілген негізгі адам құқықтарын аталмыш Пактте бұндай құқықтар танылмайды, я болмаса, танылған күнде олардың ауқымы кең емес деген сылтауға иек артып, оларды шектеуге, немесе кемсітуге жол берілмейді.

III БӨЛІМ

6 БАП

1. Осы Пактке қатысушы әрбір мемлекет еңбек ету құқығын, соның ішінде әр адамның өзінің қалауынша таңдап алған немесе еркін келіскен еңбегі арқасында ылайықты өмір сүру үшін мүмкіншілік алу құқығын мойындап, осы құқықты қамтамасыз етуге талаптанады.

2. Бұл құқықтарды толық жүзеге асыру үшін осы Пактке қатысушы мемлекеттер қабылдайтын шаралар, адамның негізгі саяси және экономикалық бостандықтарына кепілдік беретін жағдайдағы кәсіби-техникалық оқу мен дайындық бағдарламаларын, экономикалық, әлеуметтік және мәдени ұдайы даму және өндірісте жұмыс бастылыққа жету жолдары мен тәсілдерін қамту керек.

7 БАП

1. Осы Пактке қатысушы мемлекеттер әрбір адамның әділ және қолайлы еңбек жағдайына ие болу құқығын мойындайды, оның ішінде:

а) ең кем дегенде барлық жұмыскерлердің:

i. әділ жалақы мен құндылығы бірдей еңбектері үшін ешбір алааланбай бірдей сыйақы алуын және де ішінара әйелдер үшін еңбек жағдайы ер азаматтар пайдаланатын еңбек жағдайынан кем болмауын, бірдей еңбекке тең еңбекақы төленетініне кепілдік берілуін;

ii. Осы Пакттің қаулыларына сәйкес олардың өздері мен отбасы

мүшелері қанағаттанарлықтай тіршілікті қамтамасыз ететіндей сый-сыяпатқа ие болу құқығы:

б) қауіпсіздік пен гигиена талаптарына сай еңбек ету жағдайына ие болу;

с) қызмет бабында жоғары сатыға көтерілу мүмкіншілігі тек қана еңбек стажы мен мамандық тәжірибесі арқылы берілу;

д) тынығу және мәдени демалу, сондай-ақ ақылға қонымды шектеулі жұмыс уақыты, мерзімді ақылы демалыс және де мереке күндерінде істеген жұмысы үшін сыйақы алу құқықтарын мойындайды.

8 БАП

Осы Пактке қатысушы мемлекеттер:

а) әрбір адамның экономикалық және әлеуметтік мүдделерін жүзеге асырып қорғау үшін кәсіподақтарын құрып және де тиісті ұйымдардың тәртібін бұзбау, сол ұйымдарға кірудің бірден бір шарты болып табылатынын қосып алғанда, өз қалауынша таңдап алған ұйымдарға кіру құқығын қамтамасыз етуге міндеттенеді. Осы аталмыш құқықты пайдалануда заңда көзделген және демократиялық қоғамның мемлекеттік қауіпсіздік немесе қоғамдық тәртіп мүдделерін сақтау немесе басқа адамдардың құқықтары мен бостандықтарын қорғау қажет ететін шектеулерден тыс шектеулерге жол берілмейді;

б) кәсіподақтардың ұлттық федерациялар мен конфедерацияларды құру және де соңғылардың халықаралық кәсіподақтар ұйымдарын ашу немесе соларға қосылу құқығын;

с) кәсіподақтардың өз жұмыстарын кедергісіз және заңда көзделген, және демократиялық қоғамның мемлекеттік қауіпсіздік немесе қоғамдық тәртіп мүдделерін сақтау немесе басқа адамдардың құқықтары мен бостандықтарын қорғау қажет ететін шектеулерден тыс шектеулерсіз жүргізу құқығын;

д) әр елдің заңдарына сәйкес жүзеге асырылған жағдайдағы ереуілдерге шығу құқығын қамтамасыз етуге міндеттенеді.

2. Осы бап бұл құқықтарды пайдалануда қарулы күштер құрамындағы, полиция немесе мемлекет әкімшілігінде істейтін адамдар үшін заңды шектеулер енгізуге кедергі жасамайды. Осы баптағы ешбір қағида Халықаралық Еңбек Ұйымының ассоциациялар бостандығы мен ұйымдасу құқығын қорғау жөніндегі 1948 жылғы Конвенциясына қатысушы мемлекеттерге, аталмыш Конвенцияда көзделген кепілдіктерге нұқсан келтіретін заң актілерін қабылдау немесе заңды осы кепілдіктерге нұқсан келтіретін етіп пайдалану құқығын бермейді.

9 БАП

Осы Пактке қатысушы мемлекеттер әрбір адамның әлеуметтік жағынан қамсыздандыру, оның ішінде әлеуметтік сақтандыру құқығын мойындайды.

10 БАП

Осы Пактке қатысушы мемлекеттер:

1. Отбасы қоғамның табиғи және негізгі ұясы болып табылатынын танып, оған мүмкіншілігінше кең ауқымды қорғау мен қамқорлық, әсіресе шаңырақ көтерген шақта, жас балаларын күтіп-бағу, олардың тәрбиесіне жауапты кезде айрықша қажет екендігін мойындайды. Неке тек екі жақтың өзара еркін келісімі бойынша ғана қиылуы тиіс.

2. Аналарға бала көтеріп жүрген кезден бастап босанған мерзіміне дейін айрықша қорғау мен қамқорлық көрсетілуі тиіс. Осы мерзім ішінде жұмыс істейтін аналарға ақылы демалыс немесе әлеуметтік жағынан жеткілікті қамсыздандыратын жәрдемақылы демалыс берілуі тиіс.

3. Барлық балалар мен жеткіншектерге, олардың тегіне немесе басқа жағдаяттарына қарамастан, қандай да болмасын кемсітусіз қорғау мен қамқорлық көрсету үшін айрықша шаралар қолданылуы керек. Балалар мен жеткіншектер экономикалық және әлеуметтік қанаудан қорғалуға тиіс. Олардың еңбегін имандылық пен денсаулықтарына, немесе толық дамуына зиян келтіретін, өмірлеріне қауіп төндіретін салаларда пайдалану заң жүзінде жазалануға тиіс. Сонымен қатар мемлекеттер ақылы бала еңбегін пайдалануда балалардың жас мөлшер шегін белгілеуге тиіс. Белгіленген шектен төмен ақылы бала еңбегін пайдалануға тыйым салынып, заң бойынша жазаға тартылуы керек екендігін мойындайды.

11 БАП

1. Осы Пактке қатысушы мемлекеттер әрбір адамның өзі және отбасы мүшелерінің жеткілікті тамақтану, киім мен баспананы қамтыйтын жеткілікті тұрмыс деңгейінде өмір сүру және тұрмыс жағдайын үнемі жақсарту құқығын мойындайды. Қатысушы мемлекеттер осы құқықтың жүзеге асырылуын қамтамасыз ету үшін еркін келісім бойынша негізделген халықаралық ынтымақтастықтың маңызы зор екенін танып, тиісті шаралар қолданады.

2. Осы Пактке қатысушы мемлекеттер адамның негізгі құқығын -

аштықтан бостандықты мойындай отырып, жеке өз тарапынан және халықаралық ынтымақтастық ретінде нақты бағдарламалар енгізе отырып:

а) техникалық және ғылыми білімдерді қолданып, тамақтану принциптері туралы білімді тарату арқылы азық-түлікті өндіру, сақтау және тарату тәсілдерін жақсарту үшін және аграрлық жүйені жетілдіру үшін, немесе реформалау арқылы табиғи ресурстарды неғұрлым тиімді игеріп пайдалану үшін;

б) азық-түлік өнімдерін экспорттаушы сонымен қатар импорттаушы елдердің қажетіне сай және олардың проблемаларын ескере отырып дүниежүзілік азық-түлік қорының әділ таратылуын қамтамасыз ету үшін керекті шаралар қолдануға тиіс.

12 БАП

1. Осы Пактке қатысушы мемлекеттер әр адамның рухани саулығы мен денсаулығының ең жоғарғы деңгейіне жету құқығын мойындайды.

2. Осы құқықты толық жүзеге асыру үшін осы Пактке қатысушы мемлекеттер тиісті шаралар қабылдау керек, соның ішінде:

а) балалардың өлі туған және шетінеу санының азаюын қамтамасыз ету және балалардың толық жан-жақты дамуына жағдай туғызу;

б) өндірістегі еңбек гигиенасы мен сыртқы орта гигиенасының барлық аспектілерін жақсарту;

с) эпидемиялық, эндемиялық, кәсіби және басқа да аурулардың алдын алып емдеу;

д) ауырған кезде бәріне медициналық жәрдем және медициналық күтімді қамтамасыз ететін жағдай туғызу.

13 БАП

1. Осы Пактке қатысушы мемлекеттер әрбір адамның білім алу құқығын мойындайды. Олар білім беру - адамның толық кемелденуіне және оның қадір қасиетін сезінуіне бағыттталып, адам құқықтары мен негізгі бостандықтарына деген құрметті нығайту керек екендігімен келіседі. Одан әрі олар, білім беру барлық жұртқа еркін қоғамның пайдалы мүшесі болуына мүмкіншілік туғызып, барлық ұлттар мен барлық нәсілдік, этникалық және діни топтар арасында өзара түсіністік, шыдамдылық пен достыққа ықпал жасап, Біріккен Ұлттар Ұйымының бейбітшілікті қолдау жолындағы жұмысына дем беру керек екендігімен келіседі.

2. Осы Пактке қатысушы мемлекеттер осы құқықты толық жүзеге асыру үшін:

а) бастауыш білім баршаға бірдей міндетті және тегін болуы керек екенін;

б) орта білім, кәсіптік техникалық білімді қоса алғанда, қай түрінде болмасын керекті шаралар қолдану арқылы, ішінара бірте-бірте тегін білім беру жүйесі енгізіліп, ашық және көпшіліктің қолы жетерліктей болуы керек екенін;

с) әркімнің қабілетіне қарай жоғары білім барлық керекті шаралар қолдану арқылы, ішінара бірте-бірте тегін білім беру жүйесі енгізіліп, баршаға бірдей және көпшіліктің қолы жетерліктей болуы керек екендігін;

д) қарапайым білім көтермеленіп, бастауыш білім алмаған немесе бастауыш білімнің толық курсын аяқтамағандар үшін мүмкіндігінше жеделдетіп оқытылу керек екендігін;

е) барлық сатыдағы мектеп жүйелерін белсенді түрде ұлғайтып, қанағаттанарлықтай стипендия жүйесін тағайындап білім беру саласындағы қызметкерлердің материалдық жағдайын үнемі жақсартып отыру керек екендігін мойындайды.

3. Осы Пактке қатысушы мемлекеттер ата-аналардың, керек кезде заңды қамқоршылардың, балаларын оқыту үшін мемлекет белгілеген, немесе бекіткен білім беру талаптарына сай өкімет ұйымдастырған мектептермен қатар, мемлекет белгілеген немесе бекіткен білім беру талаптарына сай білім бере алатын басқа да мектептерді таңдау еркіндігін құрметтеп, балаларына өздерінің наным-сенімдеріне сай діни және имандылық тәрбие беруін де қамтамасыздандыруға міндеттенеді.

4. Осы баптың қай бөлімі болмасын жеке адамдар мен мекемелердің, осы баптың 1 тармағында баянды етілген қағидалар сақталған жағдайда, оқу орындарын құру және басқару еркіндігін кеміту, және де мұндай оқу орындарында да білім беру талаптары мемлекет белгілеген талаптарымен үйлесімді болуын орындамау деп пайымдалуы тиіс емес.

14 БАП

Егер осы Пактке қатысушы мемлекет, осы Пактке қатысушы мемлекеттер құрамына енген кезде өз метрополиясындағы территорияда, немесе өзінің юрисдикциясындағы территорияда баршаға бірдей міндетті бастауыш білім бекітіп үлгірмеген жағдайда, ол екі жылдың ішінде баршаға бірдей тегін білім беру шараларының жоспарын қабылдап, оның принциптерін алдағы уақытта, ақылға қонымды жылдар ішінде (жыл-

дардың нақты саны жоспарда нақтыланып көрсетілуі керек) - бірте-бірте іске асыруға міндетті.

15 БАП

Осы Пактке қатысушы мемлекеттер әрбір адамның:

- a) мәдени өмірге қатысу;
  - b) ғылыми прогресс пен тәжірибенің нәтижелерін іс жүзінде қолдану;
  - c) ғылыми жұмыстар мен әдеби және көркем еңбектердің авторы ретінде сол еңбектердің нәтижесі болып саналатын рухани және материалды мүдделерін қорғау құқықтарын мойындайды.
2. Осы Пактке қатысушы мемлекеттер осы құқықты жүзеге толық асыру жолында қолданатын шаралар ғылыми және мәдени жетістіктерді қорғау, дамыту, және таратуға қажет шараларды да қамтуға тиіс.
3. Осы Пактке қатысушы мемлекеттер ғылыми зерттеу жұмыстары мен шығармашылық қызмет талап ететін бостандықты құрмет тұтуға міндеттенеді.
4. Осы Пактке қатысушы мемлекеттер ғылыми және мәдени салаларындағы халықаралық қарым-қатынас пен ынтымақтастықтың дамуына ықпал жасап, қолдау көрсету - табысқа жету көзі екенін мойындайды.

IV БӨЛІМ

16 БАП

1. Осы Пактке қатысушы мемлекеттер Пакттің осы бөліміне сәйкес, танылған құқықтарды сақтау жөнінде жүргізіп жатқан жұмыстары туралы, осы жұмысты жетілдіру мақсатында қолданған шараларының нәтижесінде қол жеткізген жетістіктері туралы баяндамалар тапсырып отыруға міндеттенеді.

2. a) барлық баяндамалар Біріккен Ұлттар Ұйымының Бас хатшысының атына тапсырылады. Баяндамалардың екінші даналарын Бас хатшы осы Пакттің ережелеріне сәйкес, Экономикалық және Әлеуметтік Кеңестің талқылауына жібереді.

b) Осы Пактке қатысушы мемлекеттер арнайы мекемелердің де мүшесі болып саналады, осыған байланысты Бас хатшы Пактке қатысушы мемлекеттердің баяндамаларын толығымен, немесе кез келген тиісті бөлімінің екінші даналарын осы арнайы мекемелердің қарауына жібереді,

өйткені аталмыш мекемелер бұл баяндамаларда көтерілген мәселелермен өздерінің конституциялық актілеріне сәйкес міндетті түрде айналысады.

17 БАП

1. Осы Пактке қатысушы мемлекеттер өз баяндамаларын, Экономикалық және Әлеуметтік Кеңес осы Пактке қатысушы мемлекеттермен және мүдделі арнайы мекемелермен кеңесе отырып, осы Пакт күшіне енгеннен кейін бір жылдың ішінде белгіленген бағдарлама бойынша тапсырады.

2. Баяндамаларда осы Пакт бойынша жүктелген міндеттердің орындалу дәрежесін тежеп отырған тосқауылдар мен қиыншылықтар туралы мәліметтер беруге болады.

3. Егер осы Пактке қатысушы мемлекеттердің қайсыбірі бұндай мәліметтерді Біріккен Ұлттар Ұйымына немесе оның арнайы мекемелерінің біреуіне бұрын-соңды хабардар еткен күнде, оларды қайталап жатпай, оларға нақты сілтеме берілсе де жеткілікті.

18 БАП

Экономикалық және Әлеуметтік Кеңес Біріккен Ұлттар Ұйымының Жарғысы бойынша адам құқықтары мен негізгі бостандықтары саласындағы өз міндеттерін орындау үшін арнайы мекемелермен олардың әрекет-өрісіне қатысты осы Пакттің қаулыларын сақтау жолындағы жеткен жетістіктері туралы баяндамаларын тапсыру туралы келісім жасай алады. Бұл баяндамаларына осы жағдайды жүзеге асыру жөніндегі құзыретті органдары қабылдаған шешімдер мен нұсқауларды енгізе алады.

19 БАП

Экономикалық және Әлеуметтік Кеңес адам құқығына байланысты 16 және 17 баптарына сәйкес мемлекеттер тапсырған және 18 бапқа сәйкес арнайы мекемелер тапсырған баяндамаларды Адам құқығы жөніндегі Комиссияның қарауына, жалпы нұсқау беруіне, тиісті жағдайларда, біліп танысуына жібере алады.

20 БАП

Осы Пактке қатысушы мемлекеттер 19 бап бойынша Адам құқығы жөніндегі комиссияның кез-келген баяндамасында берілген немесе кез-келген құжаттардағы сілтеме бойынша айтылған нұсқаулар туралы өз

ойларын ескертпе түрінде Экономикалық және Әлеуметтік Кеңеске тапсыра алады.

21 БАП

Экономикалық және Әлеуметтік Кеңес осы Пактте танылған адам құқықтарын жалпыға бірдей сақталуын қамтамасыз ету үшін мемлекеттер мен арнайы мекемелерден қолданған шаралары мен осы жолда жеткен жетістіктерінің нәтижелері туралы алынған мәліметтерді тұжырымдап, олардың қысқаша мазмұндамаларына қоса нұсқау түрінде жасалған баяндамаларын оқтын-оқтын Бас Ассамблеяға тапсыра алады.

22 БАП

Экономикалық және Әлеуметтік Кеңес, Біріккен Ұлттар Ұйымының басқа органдары, олардың көмекші органдары, техникалық көмек беретін жұмыстармен айналысатын арнайы мекемелері осы Пакттің тиімді де дәйекті түрде жүзеге асуына ықпал жасайтын халықаралық шаралардың мақсатқа сәйкес екендігін анықтай отырып, әрқайсысы өз құзырының шеңберінде шешім шығару үшін бұл органдарға осы Пакттің осы бөлімінде айтылған баяндамалардағы мәселелердің пайдалы бола алатындығына, осы органдың назарын аудара алады.

23 БАП

Осы Пактке қатысушы мемлекеттер осы Пактте танылған құқықтарды жүзеге асыруға ықпал жасайтын халықаралық шаралар ретінде конвенциялар жасау, нұсқауларды қабылдау, техникалық көмек көрсету және кеңес беру мақсатымен жалпы техникалық сауатты ашатын аймақтық мәжілістер өткізу, үкіметтермен бірлесе отырып зерттеу жұмыстарын ұйымдастыру шараларын қолдану керектігін мойындайды.

24 БАП

Осы Пакттегі ешбір қағида Біріккен Ұлттар Ұйымының әртүрлі органдары мен арнайы мекемелердің осы Пакттегі мәселелер бойынша міндеттерін анықтайтын Біріккен Ұлттар Ұйымының қаулылары мен арнайы мекемелердің жарғыларының маңызын кеміту деп пайымдалуы тиіс емес.

25 БАП

Осы Пакттегі ешбір қағида барлық халықтардың өз елдерінің табиғи байлықтарын толық және еркін пайдалана алатын тартып алынбайтын құқығын кеміту деп пайымдалауы тиіс емес.

26 БАП

1. Осы Пакт кез келген мемлекеттің - Біріккен Ұлттар Ұйымына мүше, немесе оның қайсыбір арнайы мекемесіне мүше, кез-келген мемлекеттің - Халықаралық Сот Статутына қатысушы және Біріккен Ұлттар Ұйымының Бас Ассамблеясы осы Пактке қатысу үшін шақырған кез-келген мемлекеттің қол қоюына ашық.

2. Осы Пакт ратификациялауды қажет етеді. Ратификациялық грамоталар Біріккен Ұлттар Ұйымының Бас хатшысына депонитке беріледі.

3. Осы Пакт осы баптың 1 тармағында аталған кез келген мемлекеттердің қосылуына ашық.

4. Қосылу - қосылу туралы құжатты Біріккен Ұлттар Ұйымының Бас хатшысына депонитке беру арқылы ресмилендіріледі.

5. Біріккен Ұлттар Ұйымының Бас хатшысы осы Пактке қол қойған немесе оған қосылған мемлекеттердің бәріне әрбір ратификациялық грамотаның немесе қосылу туралы құжаттың депонитке берілгені туралы хабарлайды.

27 БАП

1. Осы Пакт отыз бесінші ратификациялық грамота немесе қосылу туралы құжат Біріккен Ұлттар Ұйымының Бас Хатшысына депонитке берілгеннен кейін үш ай өткен соң күшіне енеді.

2. Осы Пактті отыз бесінші ратификациялық грамота немесе қосылу туралы құжат депонитке берілгеннен кейін ратификациялаған немесе оған қосылған әрбір мемлекет үшін осы Пакт, олардың өздерінің ратификациялық грамотасы немесе қосылу туралы құжаты депонитке берілгеннен кейін үш ай өткен соң күшіне енеді.

28 БАП

Осы Пакттің қаулылары федеративтік мемлекеттердің барлық бөліктеріне толығымен ешбір шектеусіз таратылады.

29 БАП

1. Осы Пактке қатысушы мемлекеттердің қайсысы болса да өзгертулер ұсынып, оларды Біріккен Ұлттар Ұйымының Бас хатшысына тапсыруға хақысы бар. Бас хатшы ұсынылған өзгертулердің бәрін осы Пактке қатысушы мемлекеттерге жолдай отырып, осы ұсыныстарды талқылап, дауыс беру үшін қатысушы мемлекеттердің конференциясын шақыру жөнінде көзқарастарын білдіріп, өзін хабардар етуді өтінеді. Егер осындай конференцияның шақырылуын қатысушы-мемлекеттердің үштен бірі қолдаса, онда Бас хатшы конференцияны Біріккен Ұлттар Ұйымының эгидосымен шақырады. Конференцияға қатысып дауыс берген мемлекеттердің көпшілігі қабылдаған кез-келген өзгертулерді Біріккен Ұлттар Ұйымының Бас Ассамблеясы бекітеді.

2. Біріккен Ұлттар Ұйымының Бас Ассамблеясы бекіткен және осы Пактке қатысушы мемлекеттердің көпшілігі, ең кем дегенде үштен екісі қабылдаған өзгертулер сол мемлекеттердің конституциялық рәсіміне сәйкес күшіне енеді.

3. Өзгертулер күшіне енгеннен кейін оларды қабылдаған мемлекеттер үшін міндетті болып саналады, ал басқа қатысушы мемлекеттер үшін осы Пакттің қаулылары және өздері бұрын қабылдаған өзгертулер міндетті болып қала береді.

30 БАП.

Біріккен Ұлттар Ұйымының бас Хатшысы, 26 баптың 5 тармағы бойынша жіберілетін хабарламаларға қарамастан осы баптың 1 тармағында аталған мемлекеттердің бәрін:

а) 26 бап бойынша қойылған қолдар, ратификациялар, қосылулар жайлы;

б) 27 бап бойынша осы Пакттің күшіне енген күні жайлы және 29 бап бойынша кез келген өзгертулердің күшіне енген күні жайлы хабардар етеді

31 БАП

1. Ағылшын, испан, қытай, орыс және француз тілдеріндегі текстері бірдей осы Пакт Біріккен Ұлттар Ұйымына тапсырылып, оның архивінде сақталуы тиіс.

2. Біріккен Ұлттар Ұйымының Бас хатшысы осы Пакттің куәлендірілген көшірмелерін 26 бапта аталған мемлекеттердің бәріне жібереді.

АЗАМАТТЫҚ ЖӘНЕ САЯСИ ҚҰҚЫҚТАР ТУРАЛЫ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ПАКТ

ПРЕАМБУЛА

Осы Пактке қатысушы мемлекеттер,

Біріккен Ұлттар Ұйымының қағидаларына сәйкес, адам баласы үйел-менінің барлық мүшелеріне тән қадір-қасиетін, құқықтарының теңдігі мен тартып алынбайтындығын тану, бостандық пен әділдіктің және жалпыға бірдей бейбітшіліктің негізі болып табылатынына **назар аударатырып,**

бұл құқықтар адам баласына тән қадір-қасиеттен туындайтындығын **мойындай отырып,**

жалпыға бірдей адам құқықтарының Декларациясы бойынша әрбір адам экономикалық, әлеуметтік және мәдени құқықтарын да өзінің азаматтық және саяси құқықтарымен бірдей пайдалана алатындай жағдай туғызғанда ғана, азаматтық және саяси бостандығын және үрей мен мұқтаждықтан бостандығын иеленген еркін адам үлгісі дүниеге келуі мүмкін екендігін **мойындай отырып,**

Біріккен Ұлттар Ұйымының Жарғысы бойынша мемлекеттер адам құқықтары мен бостандықтары жалпыға бірдей құрметтеліп, сақталуын қолдап, дем беріп отыруға міндетті екендіктеріне **назар аударатырып,**

әрбір жеке адам, басқа адамдар алдында және өзі мүше болған ұжымының алдындағы міндеттеріне иек артып, осы Пактте танылған құқықтардың сақталуын қолдап, дем беріп отыру керек екендігіне **назар аударатырып,**

төмендегі баптарды мақұлдайды:

I БӨЛІМ

1 БАП

1. Барлық халықтар өзінің мемлекеттік құрылысын өздері шешуге құқылы. Осы құқық бойынша олар өз елінің саяси мәртебесін еркін белгілеп, оның экономикалық, әлеуметтік және мәдени дамуын еркін, дербес түрде қамтамасыз етеді.

2. Барлық халықтар алдарына қойған мақсат-мұраттарына жету жолында халықаралық экономикалық ынтымақтастықтан туындайтын өзара тиімділік принциптері мен халықаралық құқыққа негізделген қандай да болмасын міндеттерге зарарын тигізбей, өз елінің табиғи бай-

лықтары мен ресурстарын еркін игере алады. Бірде-бір халықты меншігін-дегі тіршілік етуге қажетті заттардан еш уақытта айыруға болмайды.

3. Осы Пактке қатысушы мемлекеттердің бәрі, соның ішінде өзін-өзі басқарушы емес және қамқорлығындағы территорияларды басқаруда жауапты мемлекеттер де, Біріккен Ұлттар Ұйымының Жарғысына сәйкес, мемлекеттік құрылысын өзі шешу құқығын құрметтеп оның жүзеге асырылуын қолдап, мадақтауға тиіс.

II БӨЛІМ

2 БАП

1. Осы Пактке қатысушы әрбір мемлекет, осы Пактте баян етілген құқықтарды өзінің территориясының ішінде және юрисдикциясына қарасты территорияда тұратын барлық жұртты нәсіліне, түр-түсіне, дініне, саяси, немесе басқа да наным-сеніміне, ұлттық, немесе әлеуметтік тегіне, туу немесе басқа жағдаяттарына қарамастан, еш алаламай осы құқықтармен қамтамасыз етуге міндеттенеді.

2. Мұндай міндеттер заң жүзінде, немесе басқа шаралар түрінде ескерілмеген жағдайда, осы Пактке қатысушы әрбір мемлекет, өзінің конституциялық рәсімдері мен осы Пакттің ережелеріне сәйкес, осы Пактте танылған құқықтарды жүзеге асыру үшін қажет болатын заң шығару немесе басқа да шараларды қабылдау үшін керекті шаралар қолдануға міндеттенеді.

3. Осы Пактке қатысушы әрбір мемлекет:

а) осы Пактте танылған құқықтары мен бостандықтары бұзылған кез келген адамға, олардың құқықтары мен бостандықтарын ресми тұлғалар бұзған күннің өзінде де, тиімді құқықтық қорғауды қамтамасыз етуге;

б) құқығын қорғауды талап еткен кез келген адамның құқықтық қорғау құқығы мемлекеттік құқықтық жүйесімен көзделген сот, әкімшілік, заң шығару биліктері немесе басқа құзыретті орган арқылы белгіленуін және сот арқылы қорғалу мүмкіншілігінің дамуын қамтамасыз етуге;

с) құқықтық қорғау құралдары, берілген күнде оларды құзыретті өкіметтердің пайдаланып қолдануларын қамтамасыз етуге міндеттенеді.

3 БАП

Осы Пактке қатысушы мемлекеттер, осы Пактте көзделген барлық

азаматтық және саяси құқықтарды пайдалану құқығы ер-азаматтар мен әйелдерге тең болуын камтамасыз етуге міндеттенеді.

4 БАП

1. Мемлекеттегі төтенше жағдай ұлт өміріне қауіп төндірген күнде, және ол ресми түрде жарияланған болса, осы Пактке қатысушы мемлекеттер осы Пакт бойынша өз міндеттерінен жалтару шараларын қиын жағдайдың шиелінісі талап ететін дәрежеде ғана және бұл шаралар шартты түрде халықаралық құқық бойынша міндеттемелеріне қайшы келмей тек нәсілге, түр-түске, жынысқа, тілге, дінге немесе әлеуметтік текке негізделген кемсітуге әкеліп соқпайтын жағдайда ғана, қолдана алады.

2. Бұл ереже 6, 7, 8 (1, 2 тармағы), 11, 15, 16 және 18 баптардан жалтаруға негіз бола алмайды.

3. Жалтару құқығын пайдаланып отырған осы Пактке қатысушы кезкелген мемлекет, Біріккен Ұлттар Ұйымының дәнекерлігі арқылы, осы Пактке қатысушы басқа мемлекеттерді қандай ережелерден жалтарғанын және бұндай шешім қабылдауға мәжбүр еткен себептерді айтып, дереу хабардар етуге тиіс. Сонымен қатар, сол дәнекер арқылы, жалтару құқығының пайдалану мерзімі қай уақытта аяқталатыны да хабарлануы тиіс.

5 БАП

1. Осы Пакттегі ешбір қағида, қайсыбір мемлекетке, қайсыбір топқа, немесе қайсыбір адамға аталмыш Пактте танылған кез- келген құқықтар мен бостандықтарды жоюға, немесе оларды осы Пактте көзделген дәрежеден тыс шектеуге бағытталған жұмыспен айналысып немесе іс-әрекет жасау құқығын береді деп пайымдалуы тис емес.

2. Осы Пактте танылған немесе осы Пактке қатысушы қайсыбір мемлекетте заң, конвенция, ереже, немесе әдет-ғұрып жүзінде бар қандай да бір негізгі адам құқықтары осы Пактте танылмайды немесе , танылған күнде де, кем ауқымда танылады деген сылтаумен ешқандай шектеуге немесе кемітуге жол берілмейді.

III БӨЛІМ

6 БАП

1. Өмір сүру құқығы - әр адамның тартып алынбайтын құқығы. Бұл құқық заңмен қорғалады. Ешкімнің де өмірі еріксіз қиылуға тиіс емес.

2. Өлім жазасы жойылмаған елдерде, өлім жазасы тек қана айрықша ауыр қылмыс жасағаны үшін, қылмыс жасалған уақытта жүрген заңға сәйкес және осы Пакт пен геноцид қылмыстарын алдын алу және жазалау туралы Конвенцияның қаулыларына қайшы келмеген жағдайда ғана, ең ауыр жаза ретінде беріледі. Бұл жаза тек қана құзыретті сот шығарған ақтық үкімді орындау үшін ғана жүзеге асырылады.

3. Өлім жазасы геноцид қылмыстары үшін берілген болса, онда осы баптағы ешбір қағида осы Пактке қатысушы мемлекеттерге геноцид қылмыстарын алдын алу және жазалау туралы Конвенцияның қаулылары бойынша қабылдаған кез келген міндеттемелерінен қайсыбір жолдармен жалтару құқығы берілмейтінін ескеру керек.

4. Өлім жазасына кесілген әр адамның кешірім беруді немесе шығарылған үкімді жеңілдетуді сұрап арыздануға хақысы бар. Барлық жағдайда да рақымшылдық, кешірім беру немесе өлім жазасы туралы шығарылған үкім ауыстырылып берілуі мүмкін.

5. Он сегіз жасқа толмаған адамдар жасаған қылмыстары үшін өлім жазасына кесілмейді, және де, өлім жазасына кесілген әйелдің аяғы ауыр болса, өлім жазасы жүзеге асырылмайды.

6. Осы баптағы ешбір қағида осы Пактке қатысушы мемлекеттер үшін өлім жазасын жою мәселесін болдырмауға, немесе кейін қалдыруға негіз бола алмайды.

7 БАП

Ешкім де азапталуға, немесе оның қадір-қасиетін қорлайтындай адамшылыққа жатпайтын қатыгездік жолымен жәбірленуге, немесе жазалануға тиіс емес. Ішінара, ешбір тұлға еріксіз медициналық немесе ғылыми тәжірибеге ұшыратылуы тиіс емес.

8 БАП

1. Ешкім де құлдықта ұсталуы тиіс емес; құлдық пен құл саудасының барлық түріне тыйым салынады.

2. Ешкім де кіріптарлықта ұсталуы тиіс емес.

3. а). Ешкім де ықтиярсыз, немесе міндетті еңбекке мәжбүрленуі тиіс емес.

б) азапты жұмыстарды қолданатын елдерде, жасалған қылмыс үшін тағайындалатын бас бостандығынан айыру жазасы азапты жұмыстармен ілесетін болса, осындай жазаны тағайындаған құзыретті соттың үкімін орындау үшін, азапты жұмыстарды қолдануға 3 а) тармағы бөгет бола алмайды.

с). осы баптағы «ықтиярсыз» немесе «міндетті еңбек» деген термині қамтымайтын жұмыс пен қызметтің түрлері:

- i). б тармақшасында көрсетілмеген, әдетте соттың заңды ұйғарымы негізінде тұтқында жүрген немесе тұтқыннан шартты түрде босатылған адам атқаруға тиіс жұмыс пен қызметтің қай түрі болмасын;
- ii). әскери қызметтің қай түрі болмасын, ал саяси және діни этникалық себептермен әскери қызметтен бас тарту танылған елдерде, әскери қызметтен бас тартқан адам үшін заңды түрде белгіленген қызметтің қай түрі болмасын;
- iii). жұрттың өмірі мен игілігіне қауіп төндіретін төтенше жағдай, немесе апат кезінде міндетті түрде атқарылатын қызметтің қай түрі болмасын;
- iv). қарапайым азаматтық міндеттердің ішіне кіретін жұмыс пен қызметтің қай түрі болмасын.

9 БАП

1. Әр адамның бостандыққа және жеке басының өміріне қол сұғылмауына құқығы бар. Ешкім де еріксіз қамауда немесе тұтқында ұсталуға тиіс емес. Әркім өз бостандығынан тек қана заң негізінде және сол заңда белгіленген рәсімге сәйкес айрылуы мүмкін.

2. Қамауға алынған әрбір адамға қамалған кезінде оның қамауға алынған себептері мен өзіне тағылған айып жедел түрде хабарланады.

3. Қамауға алынған, немесе қылмыстық айыптау бойынша ұсталған әрбір адам судьяның, немесе заң бойынша сот билігін жүзеге асыру құқығы бар және ақылға қонымды уақыт ішінде істі сотта қарауға немесе босатуға құзыреті бар басқа лауазымды адамның алдына жедел жеткізілуі тиіс. Сотта ісі қаралуын күтіп отырған адамдарды тұтқында ұстау жалпыға бірдей тәртіп болып саналмауы тиіс, бірақ, босату - сотқа келу, сотта ісінің қарауына қай сатысына болмасын келу, керекті жағдайда үкім орындалу кезіне келу кепілдігі берілсе ғана жүзеге асырылады.

4. Қамау, немесе тұтқында ұстау арқылы бас бостандығынан айрылған әр адамның, оның ұсталуының заңды-заңсыз екендігі туралы сот кідіртпей қаулы шығарып және ұсталуы заңсыз болған күнде оны босату туралы бұйрық беру үшін ісі сотта қаралуына құқығы бар.

5. Қамаудың, я болмаса тұтқында ұсталудың құрбаны болған әр адам талаптық күші бар өтеулік төлемдерге құқылы.

10 БАП

1. Бас бостандықтарынан айрылған барлық адамдар өздеріне деген адамгершілікті көзқарасқа және адам баласына тән қадір-қасиетінің құрметтелуіне құқылы.

2 а). Айыпкерлер, ерекше жағдай тумаған күнде, сотталушылардан

жеке орналастырылады және оларға жеке, сотталушы емес адамдардың мәртебесіне сай, режим беріледі.

б) кәмелетке жасы толмаған айыпкерлер, кәмелетке жасы толған айыпкерлерден бөлек ұсталып және өте қысқа мерзім ішінде, шешім шығару үшін, сотқа жеткізіледі.

3. Тұтқындарға, пенитенциарлық жүйе бойынша, олардың түзелуін және оларға әлеуметтік қайта тәрбие беруді маңызды мақсат тұтатын режим қарастырылады. Кәмелетке жасы толмаған құқық бұзушылар кәмелетке жасы толған құқық бұзушылардан бөлек ұсталады. Оларға өздерінің жасы мен құқықтық мәртебесіне сай режим беріледі.

11 БАП

Ешкім де тек қана қайсыбір шартты міндеттемені орындау дәрменсіздігінің негізінде бас бостандығынан айырылуға тиіс емес.

12 БАП

1. Кез келген мемлекеттің территориясында заңды жүрген әр адам сол территорияның ішінде еркін жүріп-тұруға және өз қалауынша тұратын мекен-жайын таңдау құқығына ие болуы тиіс.

2. Әрбір адам кез келген елден, соның ішінде өзінің туған елінен, басқа елге қоныс аударуға құқылы.

3. Жоғарыда айтылған құқықтар, заңда көзделген, мемлекеттік қауіпсіздікті, немесе қоғам тәртібін, жұрттың денсаулығы мен имандылығын, немесе басқа адамдардың құқықтарын мен бостандықтарын қорғау үшін және осы Пактте танылған құқықтармен қабысатын басқа құқықтарды қорғау үшін қажет шектеулерден тыс ешқандай шектеулердің объектісі бола алмайды.

4. Ешкім де өзінің туған еліне қайтып оралу құқығынан еріксіз айырылмауы тиіс.

13 БАП

Осы Пактке қатысушы мемлекеттердің қайсыбірінің территориясында заңды негізде жүрген шетел азаматын осы территориядан, заңға сәйкес шығарылған шешімді орындау бағытында ғана қайтаруға болады, және де, егер мемлекеттік қауіпсіздігінің императивті қажеттілігі басқадай шараларды талап етпесе, ол өзінің қайтарылуына қарсы дәлелдемелерді ұсынып, құзыретті өкімет арнайы тағайындаған, құзыретті өкімет, тұлға, немесе тұлғалар арқылы ісінің қайта қаралуын талап етуіне және осы

мақсатпен сол өкіметтің, тұлғаның, немесе тұлғалардың алдына келтірілуіне құқығы бар.

14БАП

1. Сот пен трибунал алдында жұрттың бәрі тең. Әр адам өзіне тағылған кез келген қылмыстық айыптауды қарау кезінде, немесе қайсыбір азаматтық процесте оның құқықтары мен міндеттерін анықтау кезінде ісі заң негізінде құрылған құзыретті, тәуелсіз және әділ сот арқылы, әділетті және ашық қаралуын талап етуге құқылы. Егер, істің ашық қаралуы адамгершілік пен қоғамдық тәртіпті сақтауға қатер төндіретін жағдайда, немесе мемлекеттік құпиялардың жария болуына әкеп соғуына мүмкіндік туғызатын жағдайда, немесе азаматтардың жеке өмірінің мүдделері талап етсе, немесе соттың пікірі бойынша, жариялық шартты түрде әділ соттың мүдделерін бұзатын ерекше жағдай тудыратын болса, онда соттың істі қарауы басынан аяғына дейін, немесе оның бір деңгейінде, жабық түрде, баспасөз өкілдері мен жұртшылықты қатыстырмай, жүргізілуі мүмкін; алайда, кез келген қылмыстық, я болмаса азаматтық істер бойынша шығарылған қаулылардың бәрі, тек кәмелетке жасы толмағандардың мүдделері басқа шараларды талап еткен жағдайда, немесе матримониалдық дау-дамайлар, немесе балаларды қамқорлыққа алу жөніндегі істер бойынша шығарылған қаулыларды қоспағанда, көпшілік алдында жария етілуі тиіс.

2. Қылмыстық іс бойынша айыпталған әр адам, кінәсі заң бойынша дәлелденгенге дейін, кінәсіз деп есептелуге құқылы.

3. Әр адамның өзіне тағылған кез келген қылмыстық айыптауды қарау кезінде, ең кем дегенде, төменде көрсетілген, толық теңдік негізінде берілетін кепілдіктерге құқығы бар;

а) өзіне тағылған айыптаудың сипаты мен негізі жөнінде өзі түсінетін тілде толық және дереу хабардар етілуіне;

б) қорғау шараларына дайындық жүргізуге және өзі таңдап алған қорғаушымен жүздесіп-тілдесуге мүмкіншілік беріліп, жеткілікті уақытпен қамтамасыздандырылуына;

с) дәлелсіз ұстау негізінде сотталмауына;

д) өзінің көзінше сотталуына және өзін өзі дербес қорғауына, немесе өзі таңдап алған қорғаушы арқылы қорғалуына: егер оның қорғаушысы жоқ болса, онда осындай құқығы бар екендігі жөнінде хабардар етіліп, қандай жағдай болмасын әділ сот мүдделері талап етсе, өзіне тағайындалған қорғаушының көмегін пайдалануына, және де қорғаушының еңбегіне төлейтін қаражаты жоқ болса, оның көмегін ақысыз пайдалануына;

е) өзіне қарсы көрсетпе берген куәлардан жауап алынуына немесе

осы куәлардан жауап алуды талап етуіне, сонымен қатар өзінің куәлары шақыртылуына және олардан жауап алу шарты өзіне қарсы көрсетпе берген куәлардан жауап алу шартымен бірдей болуына;

ғ) егер сот жұмысын атқаруда пайдаланатын тілді түсінбесе, немесе сол тілде сөйлей алмаса тілмаштың көмегін ақысыз пайдалануына;

г) өз-өзіне қарсы көрсетпе беруге, немесе өзін-өзі кінәлі деп мойындауға мәжбүрленбеуіне:

4. Кәмелетке жасы толмағандар жайындағы іс, олардың жасы ескеріліп және қайта тәрбиеленулеріне ықпал жасайтын ықыластық білдіріліп жүргізілуі тиіс.

5. Қайсыбір қылмыс үшін сотталғандардың қай-қайсысы болмасын өзінің айыпталуы және шығарылған үкім, заң бойынша жоғарғы сот инстанцияларында қайта қаралуын талап етулеріне құқықтары бар.

6. Егер қайсыбір адам қылмыстық іс жасағаны үшін ақтық шешім бойынша сотталып, одан кейін соттың қателігін даусыз дәлелдейтін қайсыбір жаңа, немесе бұрын мәлім болмаған мән-жайдың негізінде шығарылған үкім бұзылса, немесе оған кешірім жасалса, және де жаңадан табылған жағдай кезінде мәлім болмағандығына сотталушының өзі ішінара, немесе толық кінәлі еместігі дәлелденсе, онда осындай сотталудың нәтижесінде жазаланған адамға, заң бойынша өтем ақы төленеді

7. Ешкім де, егер жасаған қылмысы үшін әрбір елдің ішкі заң мен қылмыстық іс жүргізу құқығына сәйкес кезінде үзілді-кесілді сотталып, немесе ақталған болса, онда осы қылмысы үшін екінші рет сотталуға, немесе жазалануға тиіс емес.

15 БАП

1. Ешкім де жасаған іс-әрекеті, немесе жіберген қателігі негізінде, егер сол іс-әрекет жасалған кезде мемлекеттің ішкі заң тұрғысынан немесе халықаралық құқық бойынша қылмыстық іс болып саналмаса қылмыстық іске кінәлі деп айыпталуына тиіс емес. Сондай-ақ, кесілген жаза, қылмыстық іс жасалған кезде қолданылатын жазадан ауыр болмауы тиіс. Ал егер қылмыс жасалғаннан кейін сондай қылмыс үшін кесілетін жазаның түрі, бұрын қолданып жүрген түрінен гөрі, заң жүзінде жеңілдетілген болса, онда қылмыскер соңғы заң бойынша айыпталуы тиіс.

2. Осы баптағы ешбір қағида кез келген адамды кез келген іс-әрекеті, немесе жасаған қателігі үшін, егерде сол іс-әрекет жасалған кезінде халықаралық қауымдастық таныған құқық принциптері бойынша қылмыстық іс болып табылған болса, сот алдына келтіріп жазалауға кедергі етпейді.

16 БАП

Әр адам, қай жерде жүрсе де, құқықтық субъектісі ретінде танылуына құқылы.

17 БАП

1. Әр адам жеке және отбасылық өміріне өзгелердің өз бетінше, немесе заңсыз араласуынан, өз бетінше, немесе заңсыз озбырлық жасап баспанасына, хат жазысып-алысу құпиясына қол сұғылуынан, ар-намысы мен абырой-беделіне нұқсан келтірілуінен қорғалуы тиіс.

2. Әр адамның осындай озбырлық пен қол сұғушылықтан заңмен қорғалуына құқығы бар.

18 БАП

1. Әр адам ой-пікір, ар-ождан және дін бостандығына құқығы бар. Бұл құқық дінге сену, немесе дінді қабылдау және наным-сенімін өз қалауынша таңдап алу еркіндігін, өз дінін, наным-сенімін жеке өзі, немесе басқа адамдармен бірігіп тұту бостандығын, жария түрде, немесе жеке жолмен уағыздау, құдайға құлшылық ету, діни және наным-сенім салт-жораларын орындау бостандығын да қамтыйды.

2. Ешкім де дінге сену, немесе дін мен наным-сенімдерін өз қалауынша таңдап алу еркіндігін кемітетін мәжбүрлікке ұшыратылуы тиіс емес.

3. Дінге сену, немесе наным-сенімдерін тұту еркіндігі тек қана қоғам қауіпсіздігін, тәртіпті, ден саулық пен имандылықты, сондай-ақ басқалардың негізгі құқықтары мен бостандықтарын қорғау үшін, заңмен белгіленген шектеулермен ғана шектелуі тиіс.

4. Осы Пактке қатысушы мемлекеттер ата-аналардың, керек кезде заңды қамқоршылардың, балаларына өздерінің наным-сенімдеріне сай діни және имандылық тәрбиені қамтамасыз ету бостандығын құрметтеуге міндеттенеді.

19 БАП

1. Әр адам өз ой-пікірін еш кедергісіз ұстануға құқылы.

2. Әр адам өз пікірін еркін білдіруге құқылы. Бұл құқық мемлекеттік шекаралар тәртібіне тәуелді болып қалмай ақпараттар мен идеяларды еркін іздеу, тауып алу және оларды өз қалауынша таңдап алған құралдар арқылы ауызша, жазбаша, немесе баспасөз арқылы, немесе көркемдік бейнелеу формалар түрінде тарату бостандығын да қамтыйды.

3. Осы баптың 2 тармағында көзделген құқықтарды қолдану ерекше міндеттер мен ерекше жауапкершілікті жүктейді. Сондықтан оларды қолдану кезінде кейбір шектеулердің кездесуі мүмкін, алайда ондай шектеулер заңмен белгіленіп, және:

- а) басқа тұлғалардың құқықтары мен абырой-беделін құрметтеу;
- б) мемлекеттік қауіпсіздікті, қоғамдық тәртіпті, жұртшылықтың денсаулығын, немесе имандылығын қорғау қажеттілігінен туындауы тиіс.

20 БАП

1. Соғысты насихаттауға, қандай түрде болса да, заң тұрғысынан тыйым салынуы тиіс.

2. Ұлттық, нәсілдік, немесе діни өшпенділікке әкеліп соғатын, өздігінен кемсітуге, араздыққа, зорлық-зомбылыққа арандатушылық болып табылатын қандай да бір үгіт жүргізуге заң тұрғысынан тыйым салынуы тиіс.

21 БАП

1. Бейбіт жиналыстарын өткізу құқығы танылады. Бұл құқықты пайдалану тек демократиялық қоғамның мемлекеттік, немесе қоғамдық қауіпсіздік пен қоғамдық тәртіп мүдделерін, жұрттың денсаулығы мен имандылығын сақтау және басқа адамдардың құқықтары мен бостандықтарын қорғау қажет ететін жағдайда ғана, заңға сәйкес, шектеулерге ұшырайды.

22 БАП

1. Әр адамның басқалармен бірігіп ассоциациялар құру бостандығына, оның ішінде кәсіподақтарды құрып оларға өз мүдделерін қорғау мақсатымен кіруге құқығы бар.

2. Бұл құқықты пайдалану демократиялық қоғамның мемлекеттік, немесе қоғамдық қауіпсіздік пен қоғамдық тәртіп мүдделерін жұрттың денсаулығы мен имандылығын сақтау және басқа адамдардың құқықтары мен бостандықтарын қорғау қажет ететін, заңмен көзделген, шектеулерден тыс шектелуі тиіс емес. Осы бап бұл құқықты пайдалануда қарулы күштер құрамындағы және полицияда істейтін адамдар үшін заңды шектеулер енгізуге кедергі етпейді.

3. Осы баптағы ешбір қағида Халықаралық еңбек ұйымының ассоциациялар бостандығы мен ұйымдасу құқығын қорғау жөніндегі 1948 жылғы Конвенциясына қатысушы мемлекеттерге, аталмыш Конвенция-

да көзделген кепілдіктерге нұқсан келтіретін заң актілерін қабылдау, немесе заңды осы кепілдіктерге нұқсан келтіретін етіп пайдалану құқығын бермейді.

23 БАП

1. Отбасы қоғамның табиғи және негізгі ұясы болып табылады, және қоғам мен мемлекет тарапынан қорғалуға құқылы.

2. Неке жасына толған ер азаматтар мен әйелдер некеге тұруға және отбасын құруға құқылы екендіктері танылады.

3. Бірде бір неке, некеге тұратын екі жақтың өзара еркін және толық келісімдерінсіз қиылмайды.

4. Осы Пактке қатысушы мемлекеттер некеде тұрған, некеде болған және некені бұзған кезде ерлі-зайыптылардың құқықтары мен міндеттерінің теңдігін қамтамасыз ететін тиісті шаралар қабылдауға тиіс. Неке бұзылған жағдайда балалардың бәріне тиісті қорғау шаралары көзделуі қажет.

24 БАП

1. Әр бала нәсіліне, түр-түсіне, жынысына, тіліне, дініне, ұлттық, немесе әлеуметтік тегіне, мүлкітік немесе туу жағдаяттарына қарамастан, ешқандай кемсітусіз отбасы, қоғам және мемлекет тарапынан, өзінің жас шамасы талап ететін тиісті қорғау шараларын иеленуге құқылы.

2. Әр бала туғаннан кейін дереу тіркеуден өткізіліп, есімі қойылуы тиіс.

3. Әр бала азаматтық алуға құқылы.

25 БАП

1. Әр азамат 2 баптағы айтылған қандай да болмасын кемсітуге және негізсіз шектеуге ұшырамай:

а) тікелей өзі, сондай-ақ ерікті түрде сайланған өкілдері арқылы, мемлекет ісін жүргізуге қатысу;

б) сайлаушылардың еркін білдіру бостандығын қамтамасыз ететін жалпыға бірдей және тең сайлау құқығы негізінде өткізілетін мерзімді сайлауда дауыс беру және жасырын дауыс беру жолымен өзі сайлану;

с) жалпыға бірдей теңдік шарты бойынша өз елінде мемлекеттік қызметке орналаса алу құқығы мен мүмкіншілігіне ие болуы тиіс.

26 БАП

Жұрттың бәрі заң алдында тең және қандай да болмасын кемсітуге ұшырамай, заңмен тең қорғалуға құқылы. Бұл орайда кемсітудің қандай түріне болса да, заң тұрғысынан тыйым салынып және заңда барлық адамдар, нәсіліне, түр-түсіне, жынысына, тіліне, дініне, саяси және басқа да наным-сенімдеріне, ұлттық және әлеуметтік тегіне, мүліктік жағдайына, туу және басқа жағдаяттарына қарамастан кемсітуден тең және тиімді түрде қорғалатынына кепілдік берілуі тиіс.

27 БАП

Этникалық, діни және тіл азшылығы бар елдерде, осындай азшылық құрамындағы адамдар өз тобының басқа мүшелерімен бірге өз мәдениетін пайдалану, өз дінін тұту, дінінің салт-жораларын ұстану және ана тілінде сөйлеу құқығынан айырылмауы тиіс.

IV БӨЛІМ

28 БАП

1. Адам құқығы жөніндегі Комитет (осы Пактте бұдан кейін «Комитет» деп аталады) құрылады. Оның құрамы 18 мүшеден тұрады. Комитет төменде көзделіп отырған жұмыстармен айналысады.

2. Комитет құрамына осы Пактке қатысушы мемлекеттердің азаматтары және адам құқығы саласында өзінің біліктілігімен танылған, адамгершілігі мол адамдар кіреді. Сонымен қатар заңгерлік тәжірибесі бар бірнеше адамдардың болуы пайдалы екендігіне назар аударылады.

3. Комитет мүшелері дербес түрде сайланып, жұмыс істейді.

29 БАП

1. Комитет мүшелігіне, осы Пактке қатысушы мемлекеттер сайлау мақсатымен ұсынған тұлғалардың тізімі ішінен 28 баптың көздеген талаптарына сай тұлғалар жасырын дауыс беру жолымен сайланады.

2. Осы Пактке қатысушы мемлекеттер әрқайсысы көп дегенде екі адамды ғана ұсына алады. Олар, өздерін ұсынып отырған мемлекеттердің азаматтары болуы тиіс.

3. Кез-келген адам, қатарынан екі рет сайлануына құқылы.

30 БАП

1. Бастапқы сайлау, осы Пакт күшіне енгеннен кейін, алты ай аспай өткізілуі тиіс.

2. Біріккен Ұлттар Ұйымының Бас хатшысы комитет мүшелігіне өткізілетін әрбір сайлаудың қарсы алдында, 34 бапқа сәйкес ашылған деп жарияланған бос орынға өткізілетін сайлауды қоспағанда, сайлау күнінен кем дегенде төрт ай бұрын, осы Пактке қатысушы мемлекеттерге, үш айдың ішінде Комитет мүшелігіне ұсынылатын кандидатуралардың тізімін жасап жіберулерін сұрап, хат жолдайды.

3. Біріккен Ұлттар Ұйымының Бас Хатшысы осындай түрде ұсынылған тұлғалардың тізімін, оларды ұсынған мемлекеттерді атап, алфавит ретімен келтіріп жасайды да, осы тізімді осы Пактке қатысушы мемлекеттерге әрбір сайлаудың қарсы алдында, сайлау өткізілетін күнінен кемінде бір ай бұрын тапсырады.

4. Комитет мүшелерін сайлау Біріккен Ұлттар Ұйымының Орталық мекемелерінде, Біріккен Ұлттар Ұйымының Бас Хатшысының шақыруымен жиналған осы Пактке қатысушы мемлекеттердің отырысында өткізіледі. Осы Пактке қатысушы мемлекеттердің үштен екісінің қатысуы - отырысты өткізу кворумы болып саналады. Осы Пактке қатысушы мемлекеттердің үштен екісі қатысуы кворум болып саналатын осындай отырыста, қатысушылардың санының көпшілік дауысын және дауыс беруге қатысқан қатысушы мемлекеттер өкілдерінің санының басым көпшілік дауысын алған кандидатуралар, Комитетке сайланған тұлғалар деп есептеледі.

31 БАП

1. Комитетке бір мемлекеттен сол мемлекеттің бір ғана азаматы кіре алады.

2. Комитетке сайлау кезінде мүшелердің географиялық жағынан әділ бөлінуіне және өркениеттің әр формалары мен негізгі заң жүйелерінің өкілдігі болуына назар аударылады.

32 БАП

1. Комитет мүшелері төртжылдық мерзімге сайланады. Кандидатуралары екінші рет қайта ұсынылған болса, олар қайта сайлануына құқылы. Бірақ-та, бірінші сайлауда сайланған тоғыз мүшенің өкілеттік мерзімі екі жылдық мерзімнің аяғында аяқталады; осы тоғыз мүшенің аты-жөнін бірінші сайлаудан кейін дереу жеребе арқылы 30 баптың 4 тармағында аталған отырыстың төрағасы белгілейді.

2. Өкілеттік мерзім аяқталғаннан кейін сайлау осы Пакттің осы бөлімінің алдыңғы баптарына сәйкес өткізіледі.

33 БАП

1. Егер Комитеттің басқа мүшелерінің бірауыздан айтылған пікірі бойынша Комитеттің қайсыбір мүшесі бір себептермен өз функцияларын, уақытша жоқ болған кезін есепке алмағанда, орындауын тоқтатқан болса, онда Комитет төрағасы осы жағдаймен Біріккен Ұлттар Ұйымының Бас хатшысын хабардар етеді. Осыдан кейін Біріккен Ұлттар Ұйымының Бас хатшысы сол мүшенің орнын бос орын деп жариялайды.

2. Комитет төрағасы Комитеттің қайсыбір мүшесінің қайтыс болуын, немесе жұмыстан мүлдем кетуін дереу Біріккен Ұлттар Ұйымының Бас хатшысына хабарлайды, Бас хатшы осы орынды, мүшенің қайтыс болған күнінен бастап, немесе жұмыстан мүлдем кетуі расталған күнінен бастап, бос орын деп жариялайды.

34 БАП

1. 33 бапқа сәйкес бос орын пайда болғаны жария етілген болса, және де орнынан алынатын мүшенің өкілеттік мерзімі осы бос орын жария етілгеннен кейін алты айдың ішінде аяқталмайтын болса, бұл жөнінде Біріккен Ұлттар Ұйымының Бас Хатшысы осы Пактке қатысушы мемлекеттердің әрқайсысын хабардар етеді. Әр мемлекет 29 бапқа сәйкес осы орынға өз кандидатурасын, екі айдың ішінде ұсына алады.

2. Біріккен Ұлттар Ұйымының Бас Хатшысы осындай түрде ұсынылған тұлғалардың алфавит ретімен келтірілген тізімін жасап, тізімді осы Пактке қатысушы мемлекеттерге тапсырады. Содан кейін, пайда болған бос орынға, осы Пакттің осы бөлімінің тиісті ережелері бойынша, сайлау өткізіледі.

3. 33 бапқа сәйкес жарияланған бос орынға сайланған Комитет мүшесі лауазымды орынға, аталмыш баптың ережелері бойынша, орнын босатқан мүшенің өкілеттік мерзімі аяқталғанға дейін ие болады.

35 БАП

Комитет мүшелері, Комитет міндеттерінің маңыздылығы ескеріліп, Біріккен Ұлттар Ұйымының Бас Ассамблеясы белгілеген рет пен шарт бойынша, Біріккен Ұлттар Ұйымының қаражатынан берілетін, Бас Ассамблея бекіткен, сыйақы алады.

36 БАП

Біріккен Ұлттар Ұйымының Бас хатшысы Комитет өз жұмысын осы Пактке сәйкес тиімді түрде жүзеге асыруын көздеп қажетті персонал бөліп, материалды қаражатпен қамсыздандырып отырады.

37 БАП

1. Біріккен Ұлттар Ұйымының Бас хатшысының шақырумен жиналған Комитеттің бірінші отырысы Біріккен Ұлттар Ұйымының Орталық мекемелерінде өткізіледі.

2. Комитет, бірінші отырысынан кейінгі, келесі отырыстарын өзінің рәсім ережелерінде көзделген уақытта өткізеді.

3. Комитет, әдетте, Біріккен Ұлттар Ұйымының Орталық мекемелерінде немесе Біріккен Ұлттар Ұйымының Женевадағы бөлімінде жиналады.

38 БАП

Комитеттің әр мүшесі, өз міндеттеріне кірісер алдында, Комитеттің ашық отырысында өзіне жүктелген міндетті адал және әділ жүзеге асыратынын айтып, салтанатты түрде мәлімдеме жасайды.

39 БАП

1. Комитет өзінің лауазымды адамдарын екі жылдық мерзімге сайлайды. Олар қайта сайлана алады.

2. Комитет өзінің рәсім ережелерін өзі белгілейді, алайда бұл ережелерде, ішінара;

а) кворумды - Комитеттің он екі мүшесі құрайтыны;

б) Комитет қаулылары қатысып отырған мүшелердің көпшілік дауысы арқылы қабылданатыны ескерілуі тиіс.

40 БАП

1. Осы Пактке қатысушы мемлекеттер, осы Пактте танылған құқықтарды жүзеге асыру жолындағы жұмыстары мен осы құқықтарды қолдану нәтижесінде қол жеткізген жетістіктердің прогресі туралы баяндамаларды тапсырып отыруға міндеттенеді:

а) тиісті қатысушы мемлекеттер жөнінде, осы Пакт күшіне енгеннен кейін бір жылдың ішінде:

б) бұдан кейінгі уақытта, Комитет талап еткен кездердің бәрінде.

2. Барлық баяндамалар Біріккен Ұлттар Ұйымының Бас хатшысының атына тапсырылады, ол баяндамаларды Комитеттің қарауына жібереді. Осы Пактті жүзеге асыруға тосқауыл жасайтын факторлар мен қиыншылықтар болса баяндамаларда аталып көрсетіледі.

3. Біріккен Ұлттар Ұйымының Бас хатшысы, Комитетпен кеңесе отырып, баяндамалардың, мүдделі арнайы мекемелердің құзырына қатысы бар тиісті бөлімдерінің нұсқаларын сол арнайы мекемелерге жібере алады.

4. Комитет осы Пактке қатысушы мемлекеттер тапсырған баяндамаларды оқып зерттейді. Содан кейін орынды деп санаған ескертпелерін, жалпы нұсқау түрінде беріп, өз баяндамаларымен қоса, қатысушы мемлекеттерге жолдайды. Сонымен қатар, Комитет осы ескертпелерді, осы Пактке қатысушы мемлекеттерден алынған баяндамалардың нұсқаларымен қоса, Экономикалық және Әлеуметтік Кеңеске де жібере алады.

5. Осы Пактке қатысушы мемлекеттер, осы баптың 4 тармағына сәйкес айтылуы мүмкін кез-келген ескертпелер жөнінде өздерінің ой-пікірлерін Комитетке тапсыра алады.

41 БАП

1. Осы бапқа сәйкес осы Пактке қатысушы мемлекет, басқа бір қатысушы мемлекет осы Пакт бойынша міндеттерін орындамай отырғаны туралы қайсыбір қатысушы мемлекет сендіріп берген мәліметтерді Комитеттің қабылдап алу және қарау құзырын мойындайтындығы туралы кез-келген уақытта мәлімдей алады. Осы бапта көзделген мәліметтер, оларды Комитеттің құзырын мойындайтындығы туралы мәлімдеме жасаған қатысушы мемлекет тапсырған жағдайда ғана қабылданып, қаралады. Комитет, мұндай мәлімдеме жасамаған қатысушы мемлекетке байланысты берілген мәліметтердің ешқайсысын қабылдамайды. Осы бап бойынша алынған мәліметтер төмендегі рәсімге сәйкес қаралады:

а) егер осы Пактке қатысушы қайсыбір мемлекет, басқа бір қатысушы мемлекет осы Пакттің қаулыларын жүзеге асырмай отыр деп тапса, осы мәселе туралы, аталмыш қатысушы мемлекетті, жазбаша мәлімет арқылы, хабардар ете алады. Осындай мәлімет алған мемлекет, мәліметті алғаннан кейін үш айдың ішінде, өзіне мәлімет жіберген мемлекетке осы мәселеге байланысты, мүмкіндігінше және мақсатқа сәйкес, кезінде қолданған, болашақта қолданатын және қолдануы мүмкін ішкі рәсімдер мен ішкі шаралар көрсетілген түсінік беріп, жазбаша түсіндірме, я болмаса басқадай мәлімдеме жолдайды.

б) егер мүдделі қатысушы мемлекеттер, хабарланған бастапқы

мәлімет, жолданған мемлекетке келіп түскеннен кейін алты айдың ішінде көтеріліп отырған мәселе бойынша екеуін де қанағаттандыратындай шешім қабылдасамаса, онда алдын ала Комитет пен екінші мемлекетті хабардар етіп, осы мәселені, Комитет қарауына тапсыруға әрқайсысының да құқығы бар.

с) Комитет өз қарауына жіберілген мәселені, осы жағдайға байланысты көпшілікке танылған халықаралық құқық принциптеріне сәйкес барлық ішкі шаралар қолданылып, қолдан келгенше әдіс-тәсілдердің бәрін байқап көріп, барлық мүмкіншіліктер сарқа пайдаланғандығына көзі жеткеннен кейін ғана қарайды. Бұл ереже осындай шараларды қолдану көпке дейін қисынсыз созыла берген жағдайларда жүрмейді.

д) Комитет осы бапта көзделген мәліметтерді өзінің жабық отырыстарында қарайды.

е) Комитет с тармақшасының қаулыларын орындай отырып, қатысушы мемлекеттер осы мәселе бойынша осы Пакте танылған адам құқықтары мен бостандықтарын құрметтеу негізінде достық шешімге келулерін көздеп, осыған ықылас білдіріп, көмек көрсетеді.

ф) Комитет өз қарауына жіберілген кез-келген мәселе жөнінде b тармақшасында аталған мүдделі қатысушы мемлекеттерден осы іске қатысты кез-келген ақпаратты сұрап алуына болады.

г) в тармақшасында аталған қатысушы мемлекеттер Комитет мәселені талқылаған кезде қатысып және ауызша, немесе жазбаша ұсыныстар жасауға құқылы.

h) Комитет өз баяндамасын, в тармақшасына сәйкес хабарлама алған күннен кейін он екі ай ішінде тапсырады және:

i) е тармақшасының қаулылары шеңберінен шықпай бір шешімге келген болса, Комитет өз баяндамасында деректер мен жеткен шешімге қысқаша мазмұндама берумен тоқталады

ii) е тармақшасының қаулылары шеңберінен шықпай бір шешімге келе алмаған күнде Комитет өз баяндамасында деректерге қысқаша мазмұндама берумен тоқталады: мүдделі қатысушы мемлекеттер тапсырған ұсыныстар мен ауызша түрде жасалған мәлімдемелердің жазбалары баяндамаға қоса тіркеледі.

Әрбір мәселе бойынша жасалған баяндама мүдделі қатысушы мемлекеттерге жолданады.

2. Осы баптың қаулылары, осы Пактке қатысушы он мемлекет, осы баптың 1 тармағына сәйкес, мәлімдеме жасаған күнде күшіне енеді. Мұндай мәлімдемелерін қатысушы мемлекеттер Біріккен Ұлттар Ұйымының Бас хатшысына депонитке тапсырады, Бас хатшы мәлімдемелердің көшірмесін қалған қатысушы мемлекеттерге жолдайды. Мәлімдеме кез-келген уақытта Бас хатшыны хабардар етіп, қайтарылып алына алады.

Мұндай іс-әрекет осы бапқа сәйкес бұдан бұрын берілген кез-келген мәселені қарауға кедергі етпейді: егер, Бас хатшы мәлімдеме қайтарылып алынды деген хабарламаны алғаннан кейін мүдделі қатысушы мемлекет жаңадан мәлімдеме жасамаса, онда кез-келген қатысушы мемлекеттен келіп түскен қандай да болмасын мәліметтер қабылданбайды.

42 БАП

1. а) егер 41 бапқа сәйкес Комитет қарауына жіберілген қандай да бір мәселе мүдделі қатысушы мемлекеттер қанағаттанарлықтай шешім таппаса, онда Комитет, мүдделі қатысушы мемлекеттердің алдын ала келісімі бойынша, Келісім комиссиясын (бұдан кейін «Комиссия» деп аталады) тағайындай алады. Комиссия, осы Пакттің ережелерін сақтау негізінде, мүдделі мемлекеттер көтерілген мәселе бойынша ымыралы шешімге келулерін көздей отырып, осыған ықыласын білдіріп көмек көрсетеді.

б) Комиссия құрамы мүдделі мемлекеттер өздеріне қолайлы деп тапқан бес адамнан тұрады. Егер мүдделі қатысушы мемлекеттер Комиссияның құрамы жөнінде толығымен, немесе құрамының бір бөлігі жөнінде, үш айдың ішінде келісімге келмесе, онда тағайындалғандығы қабылданбаған Комиссия мүшелері Комитет құрамындағы мүшелердің санының үштен екі көпшілік дауысымен, жасырын дауыс беру жолымен сайланады.

2. Комиссия мүшелері өз міндеттерін дербес түрде атқарады. Олар мүдделі мемлекеттердің, немесе осы Пактке қатысушы емес мемлекеттердің, немесе 41 бапқа сәйкес, мәлімдеме жасамаған қатысушы мемлекеттердің азаматтары болмауы тиіс.

3. Комиссия өз төрағасын сайлайды және өзінің рәсім ережелерін белгілейді.

4. Комиссия өз отырыстарын әдетте Біріккен Ұлттар Ұйымының Орталық мекемелерінде, немесе Біріккен Ұлттар Ұйымының Женевадағы Бөлімінде өткізеді. Сонымен қатар отырыстар, Комиссия Біріккен Ұлттар Ұйымының Бас хатшысымен және тиісті қатысушы мемлекеттермен кеңсе отырып қолайлы деп тапқан басқа жерлерде де өткізілуі мүмкін.

5. 36 бапқа сәйкес бөлінген Секретариат осы баптың негізінде тағайындалған комиссияларға да жұмыс істейді.

6. Комитет өзі қабылдап зерттеген ақпаратты Комиссияның қарауына жібереді. Комиссия мүдделі қатысушы мемлекеттерден осы іске байланысты кез-келген ақпаратты сұрай алады.

7. Комиссия өзінің қарауына жіберілген мәселені, жіберілген күннен бастап он екі айдан асырмай, толық қарап, талқылап шығуға тиіс. Толық талқылап болғаннан кейін Комиссия жасаған баяндамасын мүдделі қатысушы мемлекеттерге жіберу үшін Комитет төрағасына тапсырады:

а) егер Комиссия осы мәселені он екі ай мерзімі ішінде толық карап, талқылап шығуға үлгірмей жатса, онда ол баяндамасында өзінің қарауына жіберілген мәселенің қаралу барысына қысқаша мазмұндама берумен тоқталады:

б) осы мәселе, осы Пактте танылған адам құқықтарын сақтау негізінде, ымыралы шешімін тапқан күнде, комиссия өз баяндамасында деректердің және жеткен шешімнің қысқаша мазмұндамасын берумен тоқталады:

с) б тармақшасында көрсетілген шешімге келмеген күнде, Комиссия баяндамасында мүдделі мемлекеттердің арасындағы дау-дамайларға қатысты деректер бойынша көтерілген барлық мәселелер жөнінде келген қорытындысын және осы мәселені ымыралы шешімге келтіру мүмкіндіктері жайлы өзінің ойлары мен тұжырымдарын ортаға салады:

д) егер Комиссияның баяндамасы с тармақшасына сәйкес тапсырылған болса, онда мүдделі қатысушы мемлекеттер осы баяндаманы алғаннан кейін үш ай мерзім ішінде баяндаманың мазмұнымен келіскен келіспегені жайлы Комитет Төрағасына хабарлдайды.

8. Осы баптың қаулылары 41 бапта көзделген Комитет міндеттерін кемітпейді:

9. Мүдделі қатысушы мемлекеттер Комиссия мүшелеріне жұмсалған шығынды, Біріккен Ұлттар Ұйымының Бас хатшысы берген сметасы бойынша, бірдей тең мөлшерде өтейді.

10. Біріккен Ұлттар Ұйымының Бас хатшысы, қажет болған жағдайда, Комиссия мүшелерінің шығынын, мүдделі мемлекеттер осы баптың 9 тармағына сәйкес өтегенге дейін, өзі толтыруға құқығы бар.

43 БАП

Комитет мүшелері мен 42 бап бойынша тағайындала алатын арнайы келісім комиссияларының мүшелері де, Біріккен Ұлттар Ұйымының тапсырмасымен іс сапарға жіберілген сарапшылардай, Біріккен Ұлттар Ұйымының артықшылықтар мен иммунитеттері туралы Конвенцияның тиісті бөлімдерінде көзделген жеңілдіктерге, артықшылықтар мен иммунитеттерге құқығы бар.

44 БАП

Осы Пактті жүзеге асыру жөніндегі ережелер Біріккен Ұлттар Ұйымының және арнайы мекемелердің ұйымдастыру актілері мен конвенциялары адам құқығы саласындағы тағайындаған рәсімдерге нұқсан кел-

тірмей, немесе оларға сәйкес қолданылады және осы Пактке қатысушы мемлекеттерге, өзара күші бар жалпы және арнайы халықаралық келісімдері негізінде, өздерінің араларындағы дау-дамайларды шешу үшін басқа рәсімдерді қолдануға кедергі жасамайды.

45 БАП

Комитет өзінің жұмысы туралы жылдық баяндамасын Экономикалық және Әлеуметтік Кеңес арқылы Біріккен Ұлттар Ұйымының Бас Хатшысына тапсырады.

46 БАП

Осы Пакттегі ешбір қағида Біріккен Ұлттар Ұйымының әртүрлі органдары мен арнайы мекемелердің осы Пактке қарасты мәселелер бойынша тиісті міндеттерін анықтайтын Біріккен Ұлттар Ұйымы мен арнайы мекемелердің жарғыларының маңызын кеміту деп түсіндірілуі тиіс емес.

47 БАП

Осы Пакттегі ешбір қағида барлық халықтардың өз елдерінің табиғи байлықтарын толық иемдену және еркін пайдалану тартып алынбайтын құқығын кеміту деп түсіндірілуі тиіс емес.

48 БАП

1. Осы Пакт кез-келген мемлекеттің - Біріккен Ұлттар Ұйымына мүше, немесе оның кез-келген қайсыбір арнайы мекемесіне мүше, кез-келген мемлекеттің - Халықаралық Сот Статутына қатысушы, және Біріккен Ұлттар Ұйымының Бас Ассамблеясы осы Пактке қатысуға шақырған басқа да кез келген мемлекеттің қол қоюына ашық.

2. Осы Пакт ратификациялауды қажет етеді. Ратификациялық грамоталар Біріккен Ұлттар Ұйымының Бас Хатшысына депонитке тапсырылады.

3. Осы Пакт осы баптың 1 тармағында көрсетілген мемлекеттердің ішінен кез-келген мемлекеттің қосылуына ашық.

4. Қосылу - қосылу туралы құжат Біріккен Ұлттар Ұйымының Бас хатшысына депонитке тапсырылуы арқылы ресмилендіріледі.

5. Біріккен Ұлттар Ұйымының Бас хатшысы осы Пактке қол қойған, немесе оған қосылған мемлекеттердің бәрін олардың әрбір ратифи-

кациялық грамотасы, немесе қосылу туралы құжаты депонитке тапсырылғандығы жөнінде хабардар етеді.

49 БАП

1. Осы Пакт отыз бесінші ратификациялық грамота немесе қосылу жөніндегі құжат Біріккен Ұлттар Ұйымының Бас Хатшысына депонитке тапсырылғаннан кейін үш ай өткен соң күшіне енеді.

2. Осы Пакт, осы Пактті отыз бесінші ратификациялық грамота, немесе қосылу туралы құжат депонитке тапсырылғаннан кейін ратификациялаған, немесе оған қосылған әрбір мемлекет үшін, олардың өздерінің ратификациялық грамотасы мен қосылу туралы құжаты депонитке берілген күннен кейін үш ай өткен соң күшіне енеді.

50 БАП

Осы Пакттің қаулылары федеративтік мемлекеттердің барлық бөліктеріне толығымен, ешбір қысқартусыз және шектеусіз таратылады.

51 БАП

1. Осы Пактке қатысушы мемлекеттердің қайсысы болса да өзгертулер ұсынып, оларды Біріккен Ұлттар Ұйымының Бас хатшысына тапсыра алады. Бас хатшы ұсынылған өзгертулердің бәрін осы Пактке қатысушы мемлекеттерге жолдай отырып, олардан осы ұсыныстарды талқылап, дауыс беру мақсатымен қатысушы мемлекеттердің конференциясын шақыру жөнінде көз-қарастарын білдіріп, өзін хабардар етуді өтінеді. Егер осындай конференцияның шақырылуын қатысушы мемлекеттердің ең кем дегенде үштен бірі қолдаса, онда Бас хатшы конференцияны Біріккен Ұлттар Ұйымының эгидасымен шақырады. Конференцияға қатысып дауыс берген қатысушы мемлекеттер санының көпшілік дауысымен қабылданған кез-келген өзгертулерді Біріккен Ұлттар Ұйымының Бас Ассамблеясы бекітеді.

2. Өзгертулер, оларды Біріккен Ұлттар Ұйымының Бас Ассамблеясы бекіткеннен кейін және осы Пактке қатысушы мемлекеттердің көпшілігі, ең кем дегенде үштен екісі, өздерінің конституциялық рәсімдеріне сәйкес қабылдағаннан кейін күшіне енеді.

3. Өзгертулер күшіне енгеннен кейін, оларды қабылдаған мемлекеттер үшін міндетті болады, ал басқа қатысушы мемлекеттер үшін өздері бұрын қабылдаған өзгертулер мен осы Пакттің қаулылары міндетті болып қала береді.

52 БАП

Біріккен Ұлттар Ұйымының Бас хатшысы, 48 баптың 5 тармағы бойынша жіберілетін хабарламаларға қарамастан аталмыш баптың 1 тармағында аталған мемлекеттердің бәрін:

а) 48 бап бойынша сәйкес қойылған қолдар, ратификациялар, қосылулар жайлы;

б) 49 бап бойынша осы Пакттің күшіне енген күні және 51 бап бойынша кез-келген өзгертулердің күшіне енген күні жайлы хабардар етеді

53 БАП

1. Ағылшын, испан, қытай, орыс, француз тілдеріндегі текстері бірдей осы Пакт Біріккен Ұлттар Ұйымының архивінде сақталуға тапсырылуды қажет етеді

2. Біріккен Ұлттар Ұйымының Бас хатшысы осы Пакттің куәландырылған көшірмелерін 48 бапта көрсетілген мемлекеттердің бәріне жібереді.

АЗАМАТТЫҚ ЖӘНЕ САЯСИ ҚҰҚЫҚТАР ТУРАЛЫ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ПАКТКЕ ҚАТЫСТЫ ФАКУЛЬТАТИВТІ ХАТТАМА

Осы Хаттамаға қатысушы мемлекеттер,

Азаматтық және саяси құқықтар туралы Пактте (бұдан кейін «Пакт» деп аталады) көзделген максаттарға қол жеткізіп, оның қаулыларын одан әрі жүзеге асыру үшін, Пакттің IV бөлімі негізінде тағайындалған адам құқықтары жөніндегі Комитетке (бұдан кейін «Комитет» деп аталады) осы Хаттамада көзделгендей жеке тұлғалардың, осы Пактте баяндалған қайсыбір құқықтардың бұзылуынның құрбаны болғандары туралы сендіріп берген мәліметтерін, қабылдап алу және қарау мүмкіншілігін беру керек екендігіне *назар аударатыны,*

төмендегідей келісімге келді:

1 БАП

Осы Хаттамаға да қатысушы болған, осы Пактке қатысушы мемлекет өзінің юрисдикциясындағы территорияда тұратын тұлғалардың Пактте баянды етілген құқықтардың қайсыбірін осы қатысушы мемлекет бұзуының құрбаны болғандары туралы сендіріп берген мәліметтерін Комитет қабылдап алуға және қарауға құзыретті екендігін мойындайды. Комитет Пактке қатысушы, бірақ-та осы Хаттамаға қатысушы емес мемлекеттерге байланысты берілген мәліметтердің бірде біреуін қабылдамайды.

2 БАП

1 баптың ережелері сақталған жағдайда, Пактте атап көрсетілген қайсыбір құқықтардың бұзылғанын және ішкі құқықтық қорғау тәсілдерін сарқа пайдаланғандарын сендіріп айтып отырған тұлғалар өз мәліметтерін жазбаша түрде Комитет қарауына ұсына алады.

3 БАП

Егер осы Хаттамаға сәйкес ұсынылған кез келген мәлімет анонимді болса, немесе ол, Комитеттің ойынша мәліметтерді ұсыну құқығын пайдаланып қиянат жасайтын мәлімет болса, немесе Пакт ережелеріне қарама-қайшы келетін мәлімет болса, онда осындай мәліметтерді Комитет қабылданбайтын мәліметтер деп таный алады.

4 БАП

1. 3 баптың ережелері сақталған жағдайда, Комитет осы Хаттама

бойынша өздеріне тапсырылған кез-келген мәлімет туралы осы Пактте баянды етілген құқықтарды бұзған деп пайымдалған осы Хаттамаға қатысушы мемлекетті хабардар етеді.

2.Хабарламаны алған мемлекет алты айдың ішінде Комитетке осы мәселе бойынша түсінік беріп, және егер осы мәселеге байланысты қолданыла алатын шаралар болған болса, сол кез-келген шарларға түсінік беріп жазбаша түсіндірме, я болмаса мәлімдеме тапсырады.

5 БАП

1. Комитет осы Хаттамаға сәйкес өзіне келіп түскен мәліметтерді, өзіне жеке адам және мүдделі қатысушы мемлекет тапсырған жазбаша деректердің бәрін ескере отырып қарайды.

2. Комитет жеке адамдардың ешқандай мәліметтерін:

а) осы көтерілген мәселе халықаралық тексеру немесе мәмлеге келтіру басқа тиісті рәсімдер арқылы да қаралып жатпағандығына:

б) осы адам өзінің қолы жететін ішкі құқықтық қорғау тәсілдерін сарқа пайдаланғандығына әбден көзін жеткізбей қарамайды.

Бұл ереже осындай шараларды қолдану негізсіз созылған жағдайларда жүрмейді.

3. Осы Хаттамада көзделген мәліметтерді Комитет өзінің жабық отырыстарында қарайды.

4. Комитет өзінің ой-тұжырымдарын тиісті қатысушы мемлекетке және жеке адамға хабарлайды.

6 БАП

Комитет Пакттің 45 бабында көзделген өзінің жылсайынғы баяндамасына осы Хаттамаға сәйкес өзінің жұмысы туралы қысқаша есепті енгізеді

7 БАП

Бұдан былай, 1960 жылдың желтоқсан айының 14 жұлдызында отардағы елдер мен халықтарға тәуелсіздік беру туралы Декларациясына қарасты Біріккен Ұлттар Ұйымының Бас Ассамблеясы қабылдаған 1514 (ХУ) қарарында көзделген максаттарға қол жеткізгенге дейін, осы Хаттаманың ережелері сол халықтарға Біріккен Ұлттар Ұйымының Жарғысы және басқа халықаралық конвенциялар, және Біріккен Ұлттар Ұйымы мен оның арнайы мекемелерінің құжаттары бойынша берілген петиция беру құқықын ешқандай түрде шектемейді.

8 БАП

1. Осы Хаттама, Пактке қол қойған кез-келген мемлекеттің қол қоюына ашық.

2. Осы Хаттама, Пактті ратификациялаған немесе оған қосылған кез-келген мемлекеттің ратификациялауын қажет етеді. Ратификациялық грамоталар Біріккен Ұлттар Ұйымының Бас Хатшысына сақталуға тапсырылады.

3. Осы Хаттама Пактті ратификациялаған немесе оған қосылған кез-келген мемлекеттің қосылуына ашық.

4. Қосылу - қосылу туралы құжат Біріккен Ұлттар Ұйымының Бас Хатшысына депонитке берілуі арқылы ресмилендіріледі.

5. Біріккен Ұлттар Ұйымының Бас Хатшысы осы Хаттамаға қол қойған немесе оған қосылған мемлекеттердің бәріне олардың әрбір ратификациялық грамотасы немесе қосылу туралы құжаты депонитке берілгендігін хабарлайды.

9 БАП

1. Пакт күшіне енген жағдайда, осы Хаттама 10-шы ратификациялық грамота немесе қосылу туралы құжат Біріккен Ұлттар Ұйымының Бас хатшысына депонитке тапсырылғаннан кейін үш ай өткен соң күшіне енеді.

2. Осы Хаттама, осы Хаттаманы 10-шы ратификациялық грамота, немесе қосылу туралы құжат депонитке тапсырылғаннан кейін ратификациялаған немесе оған қосылған әрбір мемлекет үшін, олардың өздерінің ратификациялық грамотасы немесе қосылу туралы құжаты депонитке тапсырылғаннан кейін үш ай өткен соң күшіне енеді.

10 БАП

Осы Хаттаманың қаулылары федеративтік мемлекеттердің барлық бөліктеріне ешбір шектеусіз және толығымен таратылады.

11 БАП

1. Осы Хаттамаға қатысушы кез-келген мемлекет өзгертулер ұсынып, оларды Біріккен Ұлттар Ұйымының Бас хатшысына тапсыра алады. Бас хатшы ұсынылған өзгертулердің бәрін Осы Хаттамаға қатысушы мемлекеттерге жолдай отырып, олардан, осы ұсыныстарды талқылап, оларға дауыс беру мақсатымен қатысушы мемлекеттердің конференциясын шақыруы жөнінде көз-қарастарын білдіріп, өзін хабардар етуді

өтінеді. Егер осындай конференцияның шақырылуын қатысушы мемлекеттердің үштен екісі қолдаса, онда Бас хатшы конференцияны Біріккен Ұлттар Ұйымының эгидосымен шақырады. Конференцияға қатысып дауыс берген қатысушы мемлекеттердің көпшілігі қабылдаған кез-келген өзгертулер Біріккен Ұлттар Ұйымының Бас Ассамблеясының бекітуіне тапсырылады.

2. Өзгертулер, оларды Біріккен Ұлттар Ұйымының Бас Ассамблеясы бекіткеннен кейін және осы Хаттамаға қатысушы мемлекеттердің үштен екі көпшілігі, өздерінің конституциялық рәсіміне сәйкес қабылдағаннан кейін күшіне енеді.

3. Өзгертулер, күшіне енгеннен кейін, оларды қабылдаған мемлекеттер үшін міндетті болады, ал басқа қатысушы мемлекеттер үшін өздері бұрын қабылдаған өзгертулер мен осы Хаттаманың қаулылары міндетті болып қала береді.

12 БАП

1. Әрбір қатысушы мемлекет Біріккен Ұлттар Ұйымының Бас хатшысының атына жазған хабарламасы арқылы осы Хаттаманы денонсациялағанын мәлімдей алады. Денонсация Біріккен Ұлттар Ұйымының Бас хатшысы мәлімдемені алғаннан кейін үш ай өткен соң күшіне енеді.

2. Денонсация осы Хаттаманың ережелерін 2 бапқа сәйкес денонсациялағандығы күшіне енгенге дейін тапсырылған мәліметтерге байланысты қолдануға кедергі етпейді.

13 БАП

Біріккен Ұлттар Ұйымының Бас хатшысы, осы Хаттаманың 8 бабының 5 тармағына сәйкес жіберілген хабарламаларға қарамастан Пакттің 48 бабының 1 тармағында аталған мемлекеттердің бәрін:

- а) 8 бап бойынша қойылған қолдар, ратификациялар, қосылу жайлы;
- б) 9 бап бойынша осы Хаттаманың күшіне енген күні, 11 бап бойынша кез-келген өзгертулердің күшіне енген күні жайлы хабардар етеді.

14 БАП

Ағылшын, испан, қытай, орыс және француз тілдеріндегі текстері бірдей осы Хаттама Біріккен Ұлттар Ұйымының архивінде сақталуға тапсырылуды қажет етеді.

2. Біріккен Ұлттар Ұйымының Бас Хатшысы осы Хаттаманың куәландырылған көшірмелерін Пакттің 48 бабында көрсетілген мемлекеттердің бәріне жібереді.

Publication of the United Nations Department
of Public Information, DPI/ 925-87-41603
Kazakh language, Almaty.

Адам құқықтары туралы халықаралық билль

Орыс тілінен аударып компьютерлік теру жасаған Г. Бекхожина
Компьютерлік верстканы жасаған Н. Георгиади

Теруге 20.07.98. жіберілді. Басуға 15.08.98 қол қойылды
Пішімі 60x90 $\frac{1}{16}$. ҚҮМlux қағаз Әріп түрі Times New Roman (K)
шартты баспа табағы 3,23. Есептік баспа табағы 3,29. Таралымы 7000 дана